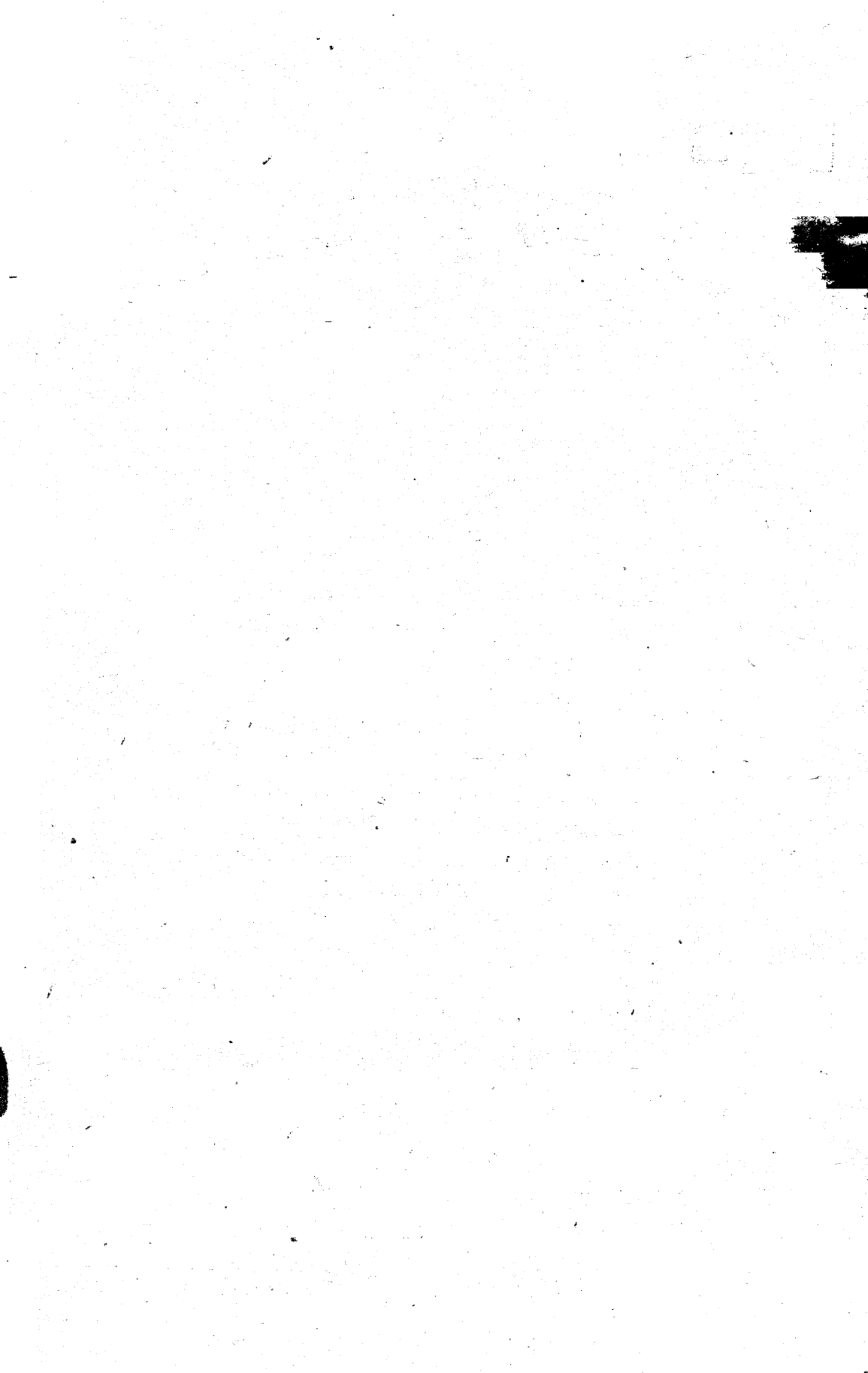

N° 1 **MURRANG**

SISU:

**Bernhard Linde — Saateks.
Gustav Suits — Kolm luuletust.
Albert Kivikas — Süütu.
August Alle — Kolm luuletust.
Peet Vallak — Õnnetus raudteejaamas.
Johannes Barbarus — Neli luuletust.
Johannes Semper — Kokkuvõtted. R. S. — Tempora mutantur!**

KIRJASTUS 1921 'VARRAK'

17/11/21.
1105.

KUUKIRI

N° 1

MURRANG

MÄRTS

1921

SAATEKS.

Kordame Eestis juba mitmendat katsset kirjanduslikku ja poliitilist ajakirja välja anda. Kõik senised katsed on ühel või teisel põhjusel olnud lühikeseealised. Tuletage meele kas või esimese nõudlikuma publikumi poole pöördud „Noor-Eesti“ ajakirja asutamist 1910 aastal. Selle ajakirja seismajäämise põhjust järgmisel aastal tohiks vist küll selles näha, et toon liiga kõrgelt oli võetud. Kitsas estetiseeriv sisu vastas tol ajal veel kitsamale lugejakonnale, ja aineliselt käis sarnane ajakiri nii kirjastajale kui ka ostjale üle jõu.

Esimesest ainelisest ebaõnnestamisest hoolitama oli „Noor-Eesti“ ajakirja mõtte teostajail Gustav Suitsil ja nende ridade kirjutajal paar aastat hiljem siiski julgust kokku kutsuda nõupidamist uue ajakirja „Vaba Sõna“ asutamiseks. Kogemus oli meid õpetanud. Mitte ainult kirjandus kirjanduse ja kunst kunsti pärast, vaid ka ühiskondlikud ja poliitilised küsimused olid meid vaheajal tuntavamalt oma piirkonda tõmmanud. „Vaba Sõna“ toimetuse kollektiivi enamus soovis asuda sotsialistlikule seisukohale. See ajakiri võiski suurema tuleviku lootusega oma esimesest aastakäigust uude astuda: pind tema edasikestmiseks oli olemas.

Olgu siin üheks „Vaba Sõna“ teenusena alla kriipsutatud, et ta ainsana Eesti ajakirjanduses ilmasõja algul ei langenud sõjajoovastusesse, vaid asus sõjavastasele seisukohale. Venemaa lüüasaamises nägime rõhutatud rahvastele ja klassidele laiemaid vabanimisvõimalusi.

Kuid sõjaraskused ja muud sekeldused sundisid Gustav Suitsi kaastöölise hulgast ja nende ridade kirjutajat tegeva toimetaja kohustest lahkuma. Sõjaraskuste ja uute inimeste käes suikuski „Vaba Sõna“ surmale.

Nüüd astume kolmanda samalaadilise katse teele. Uus ajakiri „Murrang“ seab oma ülesandeks kõigi meie murrangulise aja kultuuri probleemide käsitlemise. Meie ei taha tegutseda mitte üksi kirjanduslik-kunstiliste küsimustega: näeme oma ülesannete hulgas ka ühiskondlik-poliitilisi püüdesihte. Kuid nende lahendamisele tahaksime ligineda vähe teisest küljest, kui erakondlik Eesti ajakirjandus.

Teravam penetratsioon ühes suurema asjalikkusega, see on esimene nõue, mis meie oma kirjutustele seame. Loodame „Murrangus“ eri eluvaadete ja kunsti käsituste edustajate poolt pakkuda loomingu avaldusi, ülevaateid, analüüse, mis ei laskuks alla väiklasteni sõnelemisteni, nagu selleks on muutunud Eesti poliitiline, kirjanduslik ja kunstiline arvustus.

Kui Noor-Eesti ja Vaba Sõna päivil arvustus avaldaski teravust, siis põrkas kokku kaks ilmavaadet, ehk vähemalt kaks põlve, kes olid eri oludes arenenud ja eriraamatuil kasvanud. Meie kirjanduse arvustuses ei ole isiklikkude vahekordade mõju vist kunagi nii suur olnud kui kahe-, kolmeaastase „Siuru“ ajajärgul. Milleks siin ühise koosviibimise esialgne ülendatud meeoleolu välja arenes. Loodame et oleme jõudnud selle vaatamängu viimsesse järku. On arvustusel ideeline alus, olgu see alus siis kas või ekslikki, jõuame meie vaatlusel olevat nähtust analüüeerides sellele vist ikka ligemale, kui arvustuse mõõdupuuks tehes seda, kes kellegagi klaase kokku lööb.

Õieti mitmesse laagrisse jagunevad kirjanikud, kelle ühiseks omaduseks on olla Eesti loomingu paremad edustajad, on läinud aasta jooksul koondunud, meie ajakirja väljaandva kirjastus „Warraku“ ümber. Loodame et need kirjanduslikud jõud ei loobu ka ajakirja toetamisest. Selles lootuses julgemegi oma ettevõtte teostamisele

asuda. Murrangu kirjanduslik-kunstilise osa raamid tahaksime tõmmata võimalikult laiapiirilised, millesse mahuks kõik uuenduslik ja väärtuslik. Ka ajakirja poliitiline ja ühiskondlik platform jätku mõtteavaldusele võimalikult avara liikumisvabaduse. See liikumisvabadus alaku Murrangu veergudel vähemalt sotsialismi programmiminimumi nõuete enese kohta maksvakstunnistamisest ulatades kuni ideelise kommunismi avaldusteni. Kindla rajajoone tahaksime ainult paremalt poolt tõmmata, algades tööerakonna pahema tiivaga.

See platform vabastab meid parteilikkuse sunnist „oma meeste“ halbu tegusid viimase võimaluseni kinni katta. Meie ülesandeks olgu avalikult välja öelda, mis meie poliitilises ja ühiskondlikus murrangus oma kohuseks tunneme olevat ütelda. Selle juures ärgu hoidku meid tagasi ei vale-patriotism, ei sõprus, ei majanduslikud ega parteilised kasud. Näeme oma ühiskondlik-poliitilise ülesandena täita Eesti oludes sarnase iseseisva ja rippumatu ajakirja aset, nagu Inglismaal on The Nation, Prantsusmaal Clarté, Ameerikas Pearson's Magazine ja nagu sakslastel neid praegu mitugi on, kuigi väiksema mõjukonnaga.

Ülal tähendatud ülesanded tohiks seda võrd teostamisväärilised olla, et nad meie ajakirjale ka tema nime õigustavad.

Kuna ülekohus on vaikida kui tunned ja tead, et pead võitlusesse astuma toore kaukavõimu, tagurõuse ja närususe vastu, kutsume kaastööle ja koostööle kõiki neid, kes meie jõhkra aja käiguga alla vett kaasa ei taha ujuda. Ainult surnukehad lähevad vooluga kaasa!

Bernhard Linde.

KOLM LUULETUST.

1. LIPPUDE VAHETUSEL.

Lippude me
lippude me, lippude me vahetust
näinud mitu,
näinud mitu nurjakäiku tahetust.
Sunnirahva,
pöörderahva punalipust joobunud —
Brest-Litovskis,
Brest-Litovskis punalipp meist loobunud.
Mustavalge,
mustavalgepunase nad tippu maa —
sinimusta,
sinimustavalget laulnud lippu ma.
Surve all siis
inimene hüüdnud nagu: lunasta!
Lipu all see
libahunt nüüd kiskjana ei punasta.
Moonutis see
röövikuna tunginud tee algesse —
hunt sõõb oma,
hunt sõõb usku sinimustjavalgesse.
Kiskja kitse,
kirju kitse murrab kui hunt tunane —
rapetest neist
rapetest neist hunditee on punane.

2. RÄNGAST RINGIST.

Äsjad käisid uperkuuti,
nuutijale anti nuufi.

Ropsatas ja rapsatas,
plaksatas ja raksatas:
kägistajat kägistati,
vägistajat vägistati
mao külvi kaotati,
vaenlast alla vaotati.
Käratseti, märatseti,
vangisid kui vaakus võllas,
timukad siis sõitsid tõllas.

Kurjust nii ei kaotatud,
vahku alla ei vaotatud.

Äsjad jälle uperkuuti:
pöördest nuufija sai nuufi.

Veri verest lasufi,
fasujale fasufi,
kägistajat kägistati,
vägistajat vägistati,
mao külvi kaotati,
vaenlast alla vaotati
Kullerdati, lullerdati,
mässajaid kui vaakus võllas,
timukad siis sõitsid tõllas.

Kurjust ei nii kaotatud,
vahku alla ei vaotatud.

Hõimlane siis õige hõikas:

Külvi kurja kumbki lõikas!
Silmist pudenegu soomus,
lääge inimese loomus;
ühiskonna tarkusteadus
käffemaksu kindel seadus!

Kus ei õiguskorra häädust,
ei ka jõledusel jäädust;
kus ei aimu armu lingist,
ei sääl pääsu rängast ringist!

3. TEELISED.

Kas see vaeste üksiklaste
õu. tee ääres nii?
Võõra jala aste
õues päevifi.
Vaata: rändav mees
uus ju ukse ees.

Äva uks mull', noorik!
see kui koputab.
Äinult leiba koorik!
linki soputab.

Talle ka leivakõrvast,
ust ta ei puruta,
piilu ei silma sõrvast,
tõmm viha mõrufa!

Pargituks kui päevatand
mees saab sisse see.

Seltsimees teine ääres tee.
Valgesse paberisse pannakse and.
— Ah, Teid ehib eht kamée!
lausub kui kogemata päevatand,
tänades kokku lüüakse kand.

Jalas lagund kalossi veer,
ei ole saapaid, siiski kavaleer —
pilguks kajastub kui teine rand.

— Hulgust küll Te silmad näevad . . .
kaelas mull kirju räff . . .

Olnud siiski ka paremad päevad . . .
 lubage pigistada kätt!
Ilmad soojemaks nüüd läevad . . .
mu õnn, mu õnn olnud nõia-hätt!

Ja minema longib jala-päff.

Näe, all aia teiba,
seltsimees pikutab kus,
lõigatakse nüüd leiba,
võid paneb pääle puss.

Kummutavad siis pudelist,
tuules neil puudub muu serve.
Kogu me kord on mäda vist,
hulguste meel kas terve?

Jalgrada läevad rädalist,
näe, mööda kraavi perve
kui poleks ilmas mingit hädalist.

Gustav Suits.

SÜÜTU.

„Я не говорю про страданія большихъ, тѣ яблоко съѣли, и чортъ съ ними, и пусть бы ихъ всѣхъ чортъ взялъ, но эти, эти!“

Ф. Достоевскій, „Братья Карамазовы.“

1.

Ta mäletas seda kõike nii selgesti nagu oleks see olnud alles eile:

Kui ta kümneaastasena poisikesena algkoolis käis oli ta suurem unistus saada sõdameheks ja nimelt ohvitseriks. See oli lapselise hinge romantiline ja heroiline kujutelm, mis ta väikeses kahupäikeses päivil ja õil põles ja hõõgus. Ei miski näind talle olevat ihaldusrikkam ja toredam, kui kanda pikka ratsaväe mõõka, tärisevaid kannukseid, sära- vaid hõbenööpe sineli ees ja punasepõhjalist, kuldtärnilist kasaka mütsi. Ta roniks ainsama hüppega oma metsiku ja kepsleva ratsu sadulasse, sõdavägi seisaks merena ta ümber ja ootab silmapilgutamata ta käsku. Käskiva käelligutusega paiskaks ta nad lahingusse, ise aga sõidaks neil kaugel ees vaenlase vastu, raiuks oma pika ja kõvera mõõgaga neid pahemalle ja paremalle kui lopsakat heina kaare. Laiad ja verised sihid jääks vaenlase tihedasse ja vägevasse väkke, kust ta oma sõormeist tuldpurskava ratsuga mööda kihutaks tappes ja hävitades kui metsik Tamerlan. Ta hõbenööbistet riided oleks läbiimõund vaenlaste värskel veriojadega, mis ta ratsu rinnuni ulataks. Tapaks maha vaenlase väe viimse mehehinge ja tormaks kui tuulispask oma meestega võõrale maale. Naised ja raugad, kelle mehed ja pojad ta mahatapnud, tuleks talle roomates vastu ja suudleks põrmuni end alandades ta kätt. Kuid ta poob üles kõik isad, löikab emadel mõõgaga nidad ihult, aga tütreid viiks vangi, laseks oma sõjamehi neid vägistada ja siis kasakaid piikidega nad surnuks pista. Ja tuleks tagasi kodumaale

vägev ja kuulus, verine mõök tupes, kuna ta pikkades sõdamehe saabastes lortsus vaenlase valat värsket ja soe veri. Kui ta nad jalast tõmbab, oleks säääl niipalju verd, et valaks seda täis kõik klassi pinkides olevad tindipotid. Ning matemaatika õpetaja kohkuks ta vägevuse ees ja paneks tal alati tahvli ette kutsumata viied oma taskuraamatusse kahtede asemelle. Ning uhke kooliõde Manda, keda ta salaja armastab, läheks hulluks teda armastades, tema aga võtaks kättemaksmiseks süsimusta ja torumokalise neegri tüdruku omale naiseks.

Jah, kui palju oli tal olnud siis neid heroilisi ja romantilisi unistusi! Ei läbend istuda pingis ja algebrat ning geomeetriat tuupida, kiskus kui miski vägev välja hoovi puumõokade ja kivide sõtta uulitsapoistega. Ainus asi, mis teda siis huvitas oli ajalugu, sest säääl oli sõda, verd ja heroismi. Unes pidas ta ägedaid Marathoni lahingud perslastega, ikka ja ikka oli ta julge atheenlane või vahva spartalane. Ei miski püsind ta vägevuse ees, kõik sai sodiks ja tuhaks ta suremata kuulsa Tamerlani käelöögist.

Ent mööda olid need heroilise fantaasia ajad. Mööda venind pikkade aastate jooksul, kustutades tule ja mattes lapselise vaimustuse sügavasse halli tuha alla, kus ta pikkamisi hõõgudes lämbus.

Nüüd oli see endine Tamerlan ainult alam-leitnant, 3-da pataljoni 2-se roodu ülem alam-leitnant Riimann. Parkimata lambanahkses kasukas, pääs higist, aurust ja porist läbiligunend pikavillaga siberi küttide papaaha ühtki aukraadi märki riietel, ainult mütsi ees lopergune plekist kokard. Näol tuim, puine ja muutumatu ilme, ainult vahetevahel kiskus see end roidund naerule. Silmis raske tüdimus, igavesti väljamagamata väsimus, kuna pilgus tardund fanatism verest ja püssirohust. Pesemata näonahk hall ja värvitu, kui hallituse ja tolmuga kaet sein.

Ta teadis praegu täiesti oma tähtsusetust ja vääritust. Ta oli kui ainus osa uuri mehhanismist, kui ta sääält välja oleks kukkunud, sedamaid oleks uus ta asemelle astunud ja mehhanism käiks endist viisi peatamata edesi. Alam-leitnant Riimann oli igapäine, hall ja pisikene Tamerlan.

Alles nüüdsama, tunni kahe eest oli ta lahingust tulnud ja istus madalas ja pimedas talumajas puupingil ning suitsetas ükskõikselt sigaretti. Siinsamas pörandal, niisketel ja poristel õlgedel lamasid raskesti haavat sõdurid. Ta nägi kuidas üks ilma lõualuuta

näoga talle otsa vaatas. Haavatu pilgus oli meeletu imestus ja idiotlik etteheide, kuid Riimann vaatas täiesti ükskõikselt ja kaastundmuseta ta koledat haava, kust marlest ja sidemetest verd läbi litsus, mis värsketena niredena kaelalt õlgedelle tilkus. Siis langes Riimanni pilk haavatu silmi ja ta märkas kuidas need pikkamisi ikka tuhmusid ja tuhmusid ning lõpuks klaasise ja liikumata ilme võtsid.

„Sureb,“ mõtles Riimann mõttetult ja midagi tundmata ning sülgas sigaretiotsa suust põrandalle. „Las kärwab.“

Ja suure isuga hakkas ta puulusikaga potist suppi rüüpima. See oli pisut kõrbend ja halb, kuid purev isu masendas kõik toidu maotuse, sest kogu päeva oli ta pidand söömata inimesi tapma ja verd valama.

Kõrvend suppi lõrpides tuli talle äkki nii selgesti meele see päev kus ta esimest kord lahingusse läks.

Oli varane talvehommik ja ahelikud sammusid sügavas lumes mõisa poole, kus vaenlane asus. Liginedes sellele tuhande sammuni lasksid ahelikud end kõhuli hange ja avati püssituli. Batareid algasid vihast kahevõitlust ja rabasid dünaamiidiga malmi ja vaske energiliselt kildudeks. Äkilise raksuga lõhkes shrapnell ja sülgas kesta killud hange. Lumi paiskas maast ja miski lendas heliseses võssa. See oli lõhkemata kesta.

Riimann oli veel esimest kord sarnases mõllus ja käras. See kõik oli talle suur, vägev ja huvitav. Oleks tahtnud olla pigem suur-tükk, granaat, kuuliprits, püss, või nikkell kuulgi, mis lendab laksudes vastu kivimüüri. Ta oli südamest kade kuulipritsi esimesele numbrile, kes alalõpmata võis tühjendada 250-ne padrunile linnid. Ta ei läbend lamada, eksaltatsioonist värisevi sõrmi laadis ta püssi, tõusis põlvile, laskis ja karjus kui hullumeelne. Oh, kuidas õhk oli täis lõhkemist, vingumist ja vapustavat müra!

Ent ta minestuseni küüniv eksaltatsioon ei kestnud kaua. Tuli midagi uut esile. Ja see oli püssikuul, mis ta lähedalt mööda vingus. Nagu iseenesest kukkus ta põlvilt kõhuli ja unustas hoopis laskmise, kuna ta tundis isesugust nobedat ja äkilist värinat üle ihu jooksvat.

„Surm... see oli surm, mis mööda läks,“ sähvatas tal järsku ajus. Ta oli hoopis unustanud siiani selle, polnud meelega tulnud surma!

Laisk ja mahe vingumine kuuldus õhus. Siin-sää! aheliku läheduses viskus lund üles ja kuuldus isesugune sipsatus. Kuulid!

Nähtavasti polnud enne vaenlase tuli ahelikuni ulatandki, nüüd hakkasid nad juba märki tabama.

Eneselle teadmata hakkas ta masendavas surmahirmus ahelikust tagasi roomama. Ei kellegist nägemata jõudis ta metsa ja leidis enda jämeda puutüve taga kõhuli maas.

Lahing aga kestis. Suurtükid mürtsusid kui hiiglahaamrid malmist alasil, püssid pragisesid kui oleks keegi soola peoga vahetpidamata visand tulle ning järele jätmata kostus automaatide ja kuulipritside võrin, kui suure voki ketramine. Vaenlase püssikuulid lendasid metsa, murdsid raksudes männioksi, killustid koort ja löid plaksudes tooresse, sitkesse puuse jõudmata säält läbilüüa.

Riimann lamas kui palavikus kõhuli puutüve taga. Ta nägu õhetas ärevusest ja süda tagus kui vasaraga ribide taga ägedasti ja valju. Surmahirmus oli ta täiesti enese kaotand, ega tunnud kuidas ta kindata käed lumes külmasid.

Äkki jäi vaenlase batarei mõisas vait. Vist oli ta purustet. Pääletungijate batarei hakkas aga seda vihasemalt mürtsuma, kui uut hoogu saades vastase hävitamisest. Pikkamisi õrenes kaitsjate kuulipritsi ja püssituligi, kunni sootuks lakas. Vaenlane taganes videviku eel mõisast, kuhu võitjad otse nende kannul jõudsid.

Pimedani kükitas Riimann metsas ja tuli siis kartlikult ja aralt mõisa. Kuid ta puudumist rivist polnud keegi märgand.

Siin väes ja tubades nägi ta ka esimest kord surnuid ja haavatuid. Need olid omad ja võõrad. Omad olid tubades õlgedel, kuna võõrad väljas lumes vedelid.

Miski külm ja masendav kui hoop löi Riimannile näkku. See oli jälk ja õudne, nii et ta tükk aega neid keeletumalt ja tuimalt vahtis.

Üks surnuist oli noor, vaevalt kaheksateistkümnne aastane poisikene ja kandis vabatahtliku pagunid. Ülemisel huulel oli vaevalt märgata tärkavat mokahabet, mille moodustid üksikud, harvad ja valged karvad. Kuul oli paremast rinnalestast läbi löönd ja kopsu puutund. Surnu nägu oli imelikult kokkuvarisend, kollane kui vaha, aga hammaste külge kleepund õhukesed huuled olid tõmmsinised ja alumine neist suremise agoonias ülemiste hammastega katki hammustet. Ta määrdund särk oli täis kuivand verd, mis õhust mustaks tõmbund ja särgiriide ihunaha külge liimind kui sinteetikon.

Kui Riimann seda tardund nägu ikka ja jälle vaatas, näis kui oleks see lapse, väikese lapse oma. Ei ühtki sügavat valujoont kul-

mudel, mida elu sinna veel polnud jõudnud lüüa, see nägu oli süütu, puhas ja naiiv. Ning nüüd oli neis külmades, elututes põskedes haprus ja abitus. Rohekad surnusilmad vaatasid laia ja suure imestusega Riimannile otsa.

Õhtul ei söönd Riimann kübedki, ehkki ta kogu päeva näljas oli olnud, õöl aga ei saand und silma, vaid istus õlgedel ja vahtis pilkumata silmil pimedust.

See oli olnud siis kui Riimann esimest päeva lahingus oli. Kuidas aga nüüd kõik muutund oli! Ta võis tuimalt kui puu päevad otsa lahingus olla, värske veri ei ärritand põrmugi ta närve. Rahu-likult võis ta korjust istmeks tarvitades potist puulusikaga oma sol-dati suppi lõrpida ja oma vägevat nälga kustuda, pärast tervet päeva elu ja surma pääl väljas olles.

Tal ei näind olevat enam elu ega surma.

Surma ega elu.

Kõik oli kui ainult miski raske ja ränk magamatus, tüütav, väsitav ja ükskõikne uni, mis ta kulmudel rõhus ja litsus kui painaja.

Kõik inimlikkus ja inimlikud tundmused ja ihad olid temas ammu surnud ja materdet. Ning kui oleks tabandki teda vaenlase trehvav kuul lahingus see oleks ainult lõpetand ta mehhaanilise liikumise, söömise ja suitsetamise. Oleks lõpnud ainult ta energia musk-lites ja liigendes.

See oleks tapnud aga ühtlasi ta fanaatilise pilgu ükskõikselt ja harva pilkuvate ripsmete alt.

Sest ta hing oli juba ammu kärvand verre ja püssirohtu, keha oli ainult eksituse' tõttu jäänd edasi elama inertsi mõjul.

3.

Oli alles hommikune pimedus räämuliste hurtsiku akende taga kui feldveebel alam-leitnant Riimanni äratas. Käsk oli root viie minuti jooksul lahinguvalmis säädida ja pääletungimisele minna N. alevi pääle. N. alev oli kolme versta kaugusel polgu seisukohast ja asus neljal maantee arul, olles tähtsaks vaenlase vägede toetuspunktiks. I-se roodu salakuulajad olid õöl alevis olles kindlaks teinud vaenlaste arvu ja töid teate, et lõunaks sinna uusi punaseid abivägesid oodatakse. Nii siis tehti ülesandeks alev enne värskete abivägede kohalejõudmist äravõtta ja sääl roodud lahinguvalmis kindlustet positsiooni säada.

Root oli juba edasiliikumise korras kolonnides piiluritega ees kui Riimann õue astus. Ta andis käsu otsekohe edasi marssida ja läks ise ratsa kolonnide ees.

Ilm oli sula. Lumi oli pehme kui puder ja kleepus riideile ja jalanõude külgi. Tuli ülalt vaikselt laia, suurt ja tihedat lund. Midagi ei olnud kuulda ümberringi, meeste sammgi kustus hääletult pehmesse hange. Ainult vahetevahel puristas Riimanni hobune, kui lumi talle ninna tuiskas ja kuuldus täakide helin kui need sõdurite ridades üksteise külgi puutusid ning kisendas unelt üleshirmutat lind, raskelt minema lennates.

Tusaselt ja ükskõikselt istus Riimann sadulas ja suitsetas sigaretti, tulist ja põlevat otsa peos hoides, et tuli kaugelle ei paistaks. Ta ei mõtelnud midagi ja ainult aegajalt pomises ta enese ette, mis oli kui tasane söim ja sajatus.

Hakkas juba pisut hämarduma kui alevi läheduses peateti. Kolonnid jooksid ketti. Riimann jättis hobuse moonavoori juure ja läks jala meestega ühes.

Ta tahtis vaenlastele ootamata ja äkki päälelangeda ning une päält nad alevist välja lüüa. Ent ta eksis kurjasti.

Vaevalt olid nad sammude sada edasi jõudnud, kui liikuva aheliku pääle metsatukast kogupauk kuulipritsidest ja püssidest anti. Kümme-kond meest kukkus Riimanni ahelikust haavatutena ja surnutena. Ahelik lõi pisut segamini, kuid päästis veel end sõjameheliku harjumuse tõttu. Algas tulevahetus. Riimanni roodul oli silmnähtavalt halb koht lagedal põllul, kus polnud ühtki kaitset kuulide eest. Kuid äge tuli võis neid veel päästa ja võib olla vaenlase metsast väljalüüa kõige pääle vaatamata.

Kuid ka sellestki tõmmati kriips läbi. Kuulid hakkasid järsku külje päält tulema, nad olid igast küljest sisse haaratud.

Riimann andis käsu taganeda nii ruttu kui võis. Oli ka viimane aeg, muidu oleks nad viimseni meheni sinna jäänd sest vaenlase batarei saatis shrapnell shrapnelli järele nende aheliku asukohale.

Nähtavasti oli vaenlasel kõige vähem peensuski pääletungimisest teada, koht ja meestearv. Riimanni root lasti rahulikult eelsal-kadest möödaminna ning võeti siis risttule alla. Root pääsis ainult kiire taganemisega, sest muidu oleks taganemise teegi varsi ärälõigat.

Kui nad lõunaks oma taluhurtsikusse tagasi jõudsid, tehti kindlaks, et roodust oli puudus seitsekümmend meest, päale selle olid veel kergesti haavatud, kes omal jalul ära olid jõudnud tulla.

Kes kurat siis neile kõik teada oli annud? Nähtavasti oli siin peenikeste ja energiliste vaenlaste salakuulajatega tegemist, kes kõik täpikäalt alevisse teated viisid. Kuid ühtki neist ei oldud ju neil päivil tabatud ega märgatudki. See näis Riimannile peaaegu mõistatusena, nähtusena, mis ei lasknud end kuidagi moodi seletada ega mõista.

Ühtlasi oli selle kavala salakuulamisega alevi äravõtmine ühe ainsama rooduga võimatuks tehtud. Nad oleks võind igal päätungimisel veel hullemini tulekotti langeda kui tänasel, kui mitte veel halvemal juhtumisel viimseni meheni mahatapat saada.

Riimann süütas vandudes sigareti ja istus pingile. Natukese aja pärast käskis ta eilase väljakarauuli ülema oma juure kutsuda.

See ilmus ja jäi sirgelt ning sõdamehelikult roodu ülema ette seisma. Riimann lubas tal istuda ja küsis talle otsa vaatamata:

„Kas eilase päeva jooksul ei olnud kedagi kahtlast isikut väljakarauuli ümbruskonnas märgata?“

Karauuliülem raputas pääd ja eitas.

„Eilse päeva ja tänase öö jooksul on mu roodus salakuulajad käind.“

„Aga salakuulaja võis ju metsast ringi minna, karauulist mööda, herra leitnant.“

„Hm. Meil oli ju sääl iga kahesajal süllal pikett.“

Riimann jäi mõtlema ja laskis siis eilsed piketid kutsuda ja kordas neile oma küsimust, mida ta karauuli ülemalt oli pärand.

Kuid piketidki ei olnud midagi märgand.

„Ühtki elavat inimese hinge?“

„Ei kedagi, herra leitnant. Kui juba siis ainult ühe kerjuse poisi.“

„Poiisi? Ja mis ta kõneles?“

„Ei midagi, herra leitnant. Oli näruses riides ja küsis leiba, herra leitnant.“

„Kust poolt ta tuli?“ küsis Riimann.

„Siit külapoolt vist, herra leitnant.“

„Ja kuhu ta läks?“

„Andsin talle kannika omast kotist ja pööras küla poole tagasi, pärast aga läks võssa jõudes alevi poole, herra leitnant.“

„Ja teie lasksite ta rahulikult minna?“

„Mis sest lapsest siis pidada, võib olla oli siit talu mõni poiss, herra leitnant.“

„Kui vana ta võis olla?“

„Noh, nii umbes üheksa või kümne aastane, herra leitnant.“

„Hää küll, võite minna.“

Riimann istus veel pisut ja laskis taluperemehelt järele küsida, kas tal on mõni poeg või poisikene talus nii üheksa või kümne aastane. Ei olevat, naabritalus ka ei olevat niisugust poissi. Rohkem ei olla aga siin läheduses talusid.

Nüüd oli Riimannile selge: see poiss oli alevist ja ühtlasi ka salakuulaja, kes teateid külast alevisse viis. Ta kutsus korrapidaja alam-ohvitseri ja andis väljakarauulile ja piketidelle valju käsu poisi kinni võtta ja rootu tuua, kui keegi teda juhtub märkama.

4.

Alam-leitnant Riimann istus pingil, küünlajupp põles madalal laual ja luges parajasti polgu tänast päevakäsku, kui uksele koputati ja feldveebel sisse astus ja auandes teatas:

„Herra leitnant, vahipost on teie käsu pääle ühe kahtlase poisikese kinni võtnud.“

„Hää küll, laske ta kohe sisse tuua.“

Ta pani päevakäsu lauale, süütas sigareti ja käänis omad hallid silmad ükskõiksele ukse poole. Eeskojas kuuldus rüselemist ja lapse nuttu ning siis tõugati väikene poisikene, kes kangekaelselt vastu punnis, uksest sisse. Tõukamise hoog oli nii suur, et ta paar sammu edasi jooksis ja maha oleks kukkunud, kui mitte käekestega lauaservast kinni poleks haarand, mille ääres Riimann istus.

„Herra leitnant, see on see poisikene, kes eile...“

„Hää, võite minna.“

Feldveebel ja karauulid läksid välja ja Riimann jäi poisikesega üksi tuppa, kes ikka veel luksus ja põialdega silmi hõõrus. Riimann laskis ükskõikse ja tumma pilgu sõnalausumata üle poisikese libiseda. Sel oli seljas katkine palitu räbal ja nais kui oleks see vanast ära kantud seelikust või pükstest tehtud, sest õmblused polnud säääl, kus nad harilikult on. Katkistest ja lühikeseks jäänud pükstest vahtisid külmetavad põlvekedrad, jalas aga ei olnud saabast, ei olnud pastalt, vaid näisid ennem mingisugused nahksed tallukad, mis iga silmapilk

võisid nende omaniku paljajalu jätta kesk lund ja külma. Pääs oli mingisugune koidest söödud naha ja riide läsu, mis kunagi vanal ajal võis olla läkiläki. Nägu ja käed näisid olevat mitu aastat seebikillu ja sooja mõsuvee puutumata, nad olid mustad ja korpaš kui hallitand puukoor metsas.

„Mis su nimi on, poiss?“ küsis Riimann.

Poiss vaatas talle imestades ja suuril silmil otsa. Neis silmades oli hirm ja kartus, kuid Riimann arvas säält vahetevahel vihatulukest läigatavat. Poiss ei lausund sõnagi ohvitseri küsimusele ja näis kui ei kuulekski ta teda.

Alles siis kui Riimann oma küsimust valjemalt kordas, vastas ta aralt, vaevalt arusaadavalt, värisevi huuli:

„Eedi...“

„Aga kust sa päri oled?“ küsis Riimann uuesti.

See küsimus tegi poisi umbusklikuks ja kahtlevalt vaatas ta oma märgade silmadega ohvitserile otsa.

„N. alevist,“ vastas ta viimaks poolkogeledes.

„Nii. Aga mis sa siin metsas tegid?“ päris Riimann rahulikult, et poolehoidu võita.

„Käisin soldatitelt leiba küsimas, köht oli väga tühi,“ kõneles poiss juba julgemalt.

„Jah. Aga kas kodust sulle süüa ei antud?“

„Kodus ei ole leiba.“

„Ka mitte raasukestki sinu jaoks?“ küsis Riimann ja püüdis osavõtlikku häält teha.

„Kodus ei ole leiba,“ kinnitas poiss uuesti.

„Aga miks sa nende sõdurite käest ei küsi, kes säält alevist on?“ uuris Riimann ettevaatlikult.

„Neid ei anna mulle leiba,“ valetas poiss, kuid arusaades, et see vale läbi paistab ja kahtlasena näib, lisas ta ruttates juure:

„Neil ei ole endilgi leiba.“

Riimann vaikus siis pisut, silmis pilgu aega vabisevat küünla tuld ja küsis siis:

„Kes su siis siia saatis leiba küsima?“

Poiss nähes ohvitseri poolehoidu, vastas usaldusega:

„Isa saatis ja kui ema teda keelata tahtis, lõi isa talle liistuga pähe.“

„Mispärast isa emat siis lõi, kas ta ei taha, et sa leiba sööd?“

„Tahab küll, aga...“

„Noh, aga mispärast ta keelas sind siia tulemast?“

„Ta kartis, et mind siin kinni võetakse ja ära tapetakse.“

„Miks ta seda siis kartis?“

„Siin olevat valged lihunikud, ütles isa?“

„Kas su isa ka valge lihunik on?“ küsis Riimann usutlevalt.

„Ei, minu isa on punane kingsepp,“ vastas poiss uhkusega, kuna ta silmis isesugune tuluke sääljuures nähtavalt sätendama löi.

„Nii, sinu isa on siis punane kingsepp, aga meie siin valged lihunikud, ütles ta nii?“

„Ütles ja ähvardas rusikaga ja sõimas kurjasti ja vihaselt.“

„Ja saatis oma poja valgete lihunikkude käest leiba küsima, kas ta siis ei kartnud, et need su äratapavad kui väikese tallekese?“

„Ta lubas teile siis kättemaksa, hirmsasti kättemaksa, naaskliga kõigil silmad väljatorgata ja liistuga päaluud lõhki lüüa.“

„Mikspärast me peaks siis sind tapma, või käskis ta sind veel midagi muud teha. Nagu näituseks ära lugeda, kui palju siin külas valgeid lihunikke on ja soldatite käest järele pärida, kust teed ja millal nad alevit ära lähevad võtma, käskis seda, mis?“

Nüüd aimas poiss paha, kaotas usalduse ohvitseri vastu ja vastas ivakese aja pärast umbusaldusega:

„Ei käskind.“

„Ei käskind ja sa tulid siia ja lugesid ise oma huvitusega kui palju siin külas valgeid lihunikke on ja ütlesid pärast isale kui palju tal kulub liiste ja naaskleid, et igal meil pääd lõhki lüüa ja silmad välja torgata?“ küsis Riimann rahulikult ja sõbralikul häälel nagu naljatades ning tegi näo, kui ei huvitaks see teda põrmugi.

Kuid poiss kaotas kannatuse ja kangekaelselt:

„Isa ei käskind ju?“

Riimann mõtles pisut, pani siis käe sineli tasku ja võttis säält kui kogemata revolvri pihku ja hakkas sellega mängima. Siis vaatas ta laengud üle ja pani poisi nähes ta lauale, hoopis endast kaugele, kui oleks ta taskus raske hoida. Võttis karbist sigareti ja hakkas pikkamisi suitsetama.

Poiss jälgis teda terava pilguga ja vaatas hirmuga laual olevat revolvrit. Riimann nagu ei pannud seda kõike tähelegi ja ütles viimaks sigareti otsast tuhka põrandale raputades:

„Vaata, poiss, asi on nüüd nii, meie ei tee sulle midagi paha, kui sa kõik õigust äraräägid. Pääle selle on meil kõik teada, su ema käis täna siin ja rääkis meile kõik. Tal oli pää käterätikuga kinni mähit.“

Poiss ei teadnud, kas seda uskuda või mitte ja küsis kohklaselt:

„Kas mu ema käis ikka siin ja pää oli tal katki?“

„Jah, käis, pää oli tal mähit ja ütles meile, et kui keegi tema Edit näeb, siis saatku ta koju?“

Poiss sai jälle oma usalduse ohvitseri vastu tagasi. Ja Riimann päris:

„Nii siis, su isa saatis su eile siia ja käskis need valged lihunikud äralugeda?“

„Jah, käskis.“

„Ja käskis soldatite käest järele pärida, kunas ja kust nad alevi pääle tungivad?“

„Jah.“

„Sa tulid, lugesid ära ja ütlesid seda isale?“

„Jah, ütlesin.“

„Ja isa läks siis kohe kodust ära?“

„Isa läks siis punaste soldatite juure.“

„Nii just nii, vaata, kas me ei tea kõik! Ja täna saatis isa su jälle siia valgeid lihunikke lugema?“

„Ei, ta saatis ainult sellepärast, et vaadata, kas uusi valgeid lihunikke juure ei ole tulnud.“

„Ja et keegi seda ei teaks ega aru ei saaks, küsisid valge soldati käest leiba?“

„Jah, küsisin leiba ja sõin ära kah, muist jäi üle, kannik oli kole suur.“

Ja poiss tõmbas äranärit, ümmarguse rusikasuuruse kannika põuest välja.

Kuid Riimann ei pannud seda tähelegi ja küsis uuesti:

„Sa oled siis punaste soldatide salakuulaja?“

Poiss ei saand sellest sõnast aru, ega osand midagi vastata. Kuid seda ei olnud enam tarviski.

Riimann hõikas eestoast feldveebli, sosistas talle midagi ükskõikselt kõrva ja sõnas poisile, kes ikka veel näritud leivakannikat pihus hoidis:

„Nii. Aga nüüd poiss, mine selle mehega ühes, ta viib su koju ema juure.“

Kuid poiss lõi kogeleva ja ütles kartlikult:

„Aga punased soldatid tapavad selle valge lihuniku ära, lase ma lähen parem üksi!“

„Ära kardada ei tapa, mine aga, mine,“ julgustas Riimann.

Feldveebel võttis poisi õlast ja viis välja. Riimann jäi aga endiselt lauda istuma ja hakkas pooleli jäänd polgu päevakäsku lugema.

Vaevalt jõudis ta sellega lõpule, kui väljas, siinsamas lähedal seinaga taga kogupauk käis kolmest neljast püssist. Riimann võpatas pisut tahtmata, kuid tõusis siis istmelt ja heitis riides koikusse ning jäi magama kui kott.

5.

Riimann ärkas poolelt unelt hommiku eel. See sündis tal esimest korda viimase aja jooksul. Kunagi ei olnud ta jõudnud end väljamagada, puhkeajaga oli olnud alati liig veidi, kus oleks võinud unest küllastuda ja suurt väsimuse ja roidumuse rõhumist liigendes ja närvides peletada. Ei olnud poolt tunnikestki, kus sa oleks võinud kindla teadmisega koikusse ehk õlgedesse heita, et selle rahulikult lõppu saad magada. Alatasa varasta und kui tuule helevil, valmis une päält püssi haarama ja lahingusse jooksma või kiirele, öisele päälentungimisele minema.

Kuid nüüd, äkki imekombel ei saand ta enam magada. Ta vähkres koikus ühelt küljelt teisele, püüdis vägisi silmad suleda ja uuesti uinuda, kuid kõik oli asjata. Kütinlajupp laual oli mahapõlend ja kustund ning toas oli pime. Ta vaatas akent, kuid väljas ei olnud veel valguse kübedki, ainult lumehämarus tuhmus räämulistes ruutudes. Oli isesugune herev vaikus selles öises hämaruses, ainult aegajalt kuulis Riimann vahiloleva soldati samme, kes aknast pikkamisi mööda sammus ning igal möödumisel viskus püssitiku siluett akna klaasidelle.

Riimann pingutas end uuesti magamisele. Ta pigistas tuseselt silmad kõvasti kiinni ja jäi tükiks ajaks liikumata lamama. Kuid uni oli lõpulikult pelgund ning kõik ponnistused ei annud mingisuguseid tagajärgi. Ta nägi kuidas tal kinnipigistat laugude taga silmis vibeles, see oli kui isesugune roosakas-laiguline liikuv pind silme ees, mis oma värvi ja kuju muutis igal hetkel. Kord keerlesid sääl sädemed, siis kõverad, valkjad niidiotsakesed, siis muutus ta kogu ulatuses sinillil-

laks, siis rohekas kollaseks ja lõpuks oli ta täis kui väikesi, pisitillukesi rattaid ja rõngakesi, mis nobedasti ülesalla ja üksteisest läbi keerlesid.

Siis avas ta silmad, tõusis koikust ja istus vihaselt selle veele. Ta ei teadnud mis see tähendas ja mis võis olla selle unetuse põhjuseks. Tummalt ja liikumatult jäi ta koiku äärele konutama, mõttetu ja roidund kui mahalöödu.

Ent siis äkki tuli talle see eilne kümneaastane poiss meele. Ja järsku nägi ta päris selgesti oma silme ees neid argu, kartlikke ja naiivseid lapse silmi, milles ta arvas kusagil kaugel, kaugel tagapõhjas vihatulukest hõõguvat, mis sinna viletsustest ja hädadest pikkamisi oli sööbund. Juba nii noorelt, olles alles liig abras ja abitu, oli elu ta tigidaks teind, kangekaelseks vastuhakkajaks muutnud. Riimann mäletas oma noorust ja poisikesepõlve. Ei, see oli hoopis teistsugune olnud! See oli suurte fantaasiate ja sõdakäikude aeg olnud, kus ta end Tamerlaniks või Attilaks arvas ja kuuetaskusse augu tegi, säält pika kepi läbi pistis ja uhkelt edasi tagasi kõndis kui Suvoorov. Kuid kas ei olnud eilses poisikeseski osa sellest, ainult pisut teistsugustes tingimuses ja teissugusel ajal? Ja kas ei olnud ta heroism reaalsem ja julgem, kui kõik Riimanni-poisikese kujutelmid ja unistused. Selle asemel, et keppi kanda ja ratsaväe mõõga asemel järele vedada, säädis see poisikene omad unistused hoopis reaalsemalle ja silmnähtavammale aluselle, hakates punaste soldatite salakuulajaks. Eks olnud see tema töö, et eile Riimanni root seitsekümmend meest lahingus surnutena kaotas? Kümneaastane poisikene saatis ühel hoobil seitsekümmend vaenlast teise ilma.

Riimann lõi vihaselt käega ja, istudes endist viisi koiku serval, jäi tardund pilguga aknasse vahtima. Vahilolev soldat sammus endiselt aknast mööda ja Riimann hakkas lugema ta möödumisi. Ta süvenes sellesse nii, et muu kõik ta meelest unus ja ootas põnevusega kunas soldat uuesti aknast mööda läheb, kuid jõudes seitsmeteistkümnenda korrani, tegi ta tahtmata liigutuse, mille tõttu koiku laudad ragisesid ja ta ärkas sellest tarbetumast tegevusest.

Ning vastselt tulid eilse poisi silmad teda kiüsama. Ta nägi jälle neid usaldavaid lapse silmi, mis talle otsekoheselt otsa vaatasid. Kuid kas ei olnud Riimann selle lapseliku usalduse ja poolehoiu võitnud pettuse ja valega? Ta oli kavala valega poisi abitumast hingest kõik väljaürgitsend ja siis ta ära tappa lasknud. Kuid kas oli Riimann

selles süüdi, see oli ju ta ohvitseri ja roodu ülema kohus sõjaseaduse järele talitada. Või pidi ta siis selle poisikese rahuga minna laskma, et järgmisel päeval jälle oma roodu teist seitsekümmend meest igavesse unne magama panna, või koguni root tervena risttules hävitada lasta? Ei, ta ei võind seda, ega oleks tohtindki kohustusest oma sõdurite ja seltsimeeste vastu. Kuid olgu, nii on ettekirjutet: kes väeti, hävinegu, tugev aga elagu oma musklitega.

Riimann tundis kui rahuldust selle esilekerkind mõtte juures ja heitis uuesti koikusse. Kuid kõik see oli asjata. Vaatamata seepäale oli uni kui pühit silmist, mis Riimanni uuesti viha ja ärritusega täitis. Südametäiega tõusis ta asemelt ja hakkas mööda pimedat tuba edasi tagasi käima, pinkidelle ja istmetelle komistades, mis ta vihasse meeleollu ikka jälle ja jälle ärritust juure valas. Ta pildus teel ettetulevad toolid nurka, kuhu need katki ja pooleks lendasid. Tükk aega mässas ja kolistas ta pimedas toas, hõikas siis ettetuppa feldveeblile käskivalt ja järsult:

„Tooge küünal!“

Varsi tõi feldveebel küünla, pani ta lauale, süütas tule otsa ja läks oma asemelle. Riimann tahtis laua ääre istuda, vabiseva küünlatule juure, kuid ei leidnud toas ühtki tervet pinki ega istet. Ta oli pimedas neil kõik jalad alt ära pildund. Siis naeris ta valju enda üle ja ikka alles naerdes istus uuesti nagiseva koiku veerele ja jäi pilkumata laugudega üksisilmi küünlatuld vahtima. Ta nägi kuidas tuli rasva sulatas ja tahile imes, mis omakord rasvaga söeks põles ja pikkamisi otsast kukkus. Tulekeel lõi kord suuremaks, kord vähemaks ja pragises ning sisises aegajalt kui uss.

Möödus niipalju aega, et küünal oli juba tolli võrra alla põlend kui Riimann enda jälle leidis. Ükskõikselt tõusis ta asemelt ja läks välja.

Ilm oli ikka veel pime, kuid hommiku poolt hakkas nagu miski valguse poole aimama. Nõrk hämarus poetus vaevalt nähtavate terade kaupa läbi hallide pilvede. Lumi oli sula, pehme ja värskes alles eile pilvist alla sadand.

Lumivalgel võis näha kaugelle. Pahemal pool, kusagil kaugel ketras künliprits ning oli äge püssitule vahetus, mis kaikus selgesti läbi külma õhu ta kõrvu. Raudteeliinil käis ühetasane suurtükituli, kõi kui kuiva välku silmapiiril, laialt ja tuhmilt. Nõrgalt ja tumedalt kuuldus laengu lõhkemist ja suurtüki mürinat, kaugusest söödut ja

nõrgendet. See oli harilik igaõine tuleriistade kuiv, kalk ja igav muusika.

Riimann hingas värsket õhku sügavasse kopsu ja ahnelt. Kuid see oli imelik, mida enam ta seda hingas, seda enam tundis ta õhupuudust, miski kui oleks nõõrind hingekõri ja litsund lämmatavalt ninasõõrmeile. Ta hakkas edasi sammuma, tundes endas tungivat tarvidust liikuda, et rõhuvat tarretust maharaputada.

Kuid jõudes aiani, mille lattidel värsket lumi suurena koormana lasus, märkas ta lumel miski kogu. Ta astus juure ja nägi: see oli eilse poisikese kuulidest läbilastud korjus. Ta hoidis ikka veel kramplikult oma elutumas peos närit, rusikasuurust lelvakannikat. Ta oli kummuli, väikene selg vastu taevast. Nähtavasti oli teda seljatagant lastud. Võib olla öeldi talle enne: mine nüüd koju ema juure ning kui poisike sai astuda mõned sammud tabasid teda kuulid. Ka surmaga oli teda petet.

Riimann seisis korjuse ees ja vaatas sisemise värinaga tapet last. Valge ja puhas oli lumi ümberringi, ning sel valgel ja puhtal lumel oli värsket, punane veri, lapse veri.

Riimann sai kui miski tugeva tõuke seda pilti vaadates südamesse, mis ta uuesti silmapilkselt vihale ajas. Ent see viha oli kui protest süütunde vastu, õlekõrs milles uppuja lootis oma pääsmist.

Riimann hõikas feldveebli ja kärkis talle valju ja järsult:

„Miks te seda raibet siit ära ei korista? Matke ta otsekohe sinna kuhugi võssa maha!“

Ja ikka veel sisemisest värinast ja vihast ühelhoobil vallatuna istus ta haopinule.

Vaevalt sai ta sigareti süütand, kui siinsamas lähedal kumehoop käis vastu maad, raske ja järsk. Maa värehtas ja kusagil majas klirises akna klaas, ruudust kildudeks pudenedes.

„Kuradid!“ kirus Riimann tahtmata ja harjumuse tõttu, kuid jäi haopinule endiselt sigaretti suitsetama.

Ja vastselt käis järsk raksatus kusagil lähedal ning visisedes ja kiunudes lendas granaat üle Riimanni päa. Loomusunniliselt kumardas ta istudes pisut küüru, kuid järgmisel silmapilgul oli ta sirge ja ootas kuhu granaat kukub. Ent see lendas kaugelt üle maja ja lõhkes võsas, kiskudes üles jäätand põõsad ja külmand mättad.

Ning siis hakas neid tulema järjekindlalt üksteise järele visisedes ja huludes. Ja näis kui ahvardaks nad alati otse pähe langeda

ja jalge ees lõhkeda, lendasid aga kõrges loogas üle maja, lõhkusid võserikus maad, mulda ja kive, kirglikult ja vihaselt kildudeks pudenedes.

Riimann istub endiselt haopinul ja vaatas seda huvituseta päält. Ent iga granaadi ülelennul nõksatas ta pää instinktiivselt ette poole. See sündis ta enese teadmata ja tahtmata mehhaanilise harjumuse tõttu, kui ta oleks tahtnudki seda tegemata jätta, poleks see tal ealeski korda läind.

Ent ta rõõmustas nende granaatide lõhkemise üle. Metallilistustumine ja vingumine masindas tal sisemise värina, mis teda piinas ja rahutuks tegi. Pikkamisi sai ta tagasi oma hariliku rahu ja ükskõiksuse. Ning haopinul laengute lõhkemist jälgides, unustas ta lapse korjuse hoopis, mis ainult mõni samm tast eemal vedeles.

Veel hulgusid mõned granaadid ning siis tuli esimene shrapnell ja paiskas oma sisemuse kui peost külvates alla.

Riimann istus veel mõne silmapilgu ja läks siis maija ükskõikne, rahulik ja tuim nagu harilikult.

6.

Homniku hämardudes jõudis polguülemalt kiire käsk uuesti aleville pääletungida. Pääle, pooletunnilist kiirmarshi jõuti ahelikkudes uuesti alevi alla. Eilsel lahinguplatsil vedelik veel koristamata surnukehad, korratult üle põllu paisat, milles Riimann veel oma roodu mehed ära tundis. Seitsekümmend sõdurit oli ta eile asjata siia jätnud üksteise kõrvale magama, kuid täna oli ta kindel, kui jätabki siia väljale jälle niisama palju mehi oma roodust surnutena, siis on aga alev seekord nende käes. Ta jagas aheliku kolme ossa ja saatis ta kolmest küljest alevi pääle. Vaenlasel ei näind aimugi olevat nende lähenemisest, vaid sõdurid magasid rahulikult viie, kuue kaupa majades ning enne kui nad väljakarauulilt said teate pääletungimisest, oli tuli juba igast küljest nende pääle avat. See äkiline alevisse sissemurdmine ei annud neil aega kogudagi ja korratult hakkasid nad alevist taganema, ainsamat vabaks jäänd teevaru tarvitades. Kuid Riimann, nähes vaenlaste pääkaotust ja masendavat paanikat, saatis ratsa maakuulajate komando taganemise teed ära lõikama. Maakuulajate komando täitis hiilgavalt oma ülesande nii kiire kohalejõudmise ja vahvuse tõttu. Nii oli jäänd üks osa vaenlasi veel alevisse, kes kivimajadesse peitu puge-

sid ja akendest sissetungijatele meeletult tuld vastu andsid. Läks lahti alevi uulitsail laskmine ja võitlus mõlemi poole vahel, mis enne ei võind lõppeda kui peidusolijail patrunid ja laskemoon kuulitaskutest otsa ei lõpnud. Nii kestis vastastikune laskmine kogu päeva, hommikust õhtuni. Videvikuks oli suurem osa alevist juba vaenlastest puhastet, ainult paaris kivimajas ei annud veel punased alla, kes olid end mitme kuulipritsiga varustand. Nad näisid ettevaatlikud olevat laske-
moonaga ja tarvitasid seda ainult sel juhusel kui kindlad olid kuulide tabavuses. Nii kukkus iga julge majale läheneja. Kõige visam ja raskem oli see maja seepärast äravõtta, et sääil just pääasjalikult kohalikud elanikud, punased püssidega olid, kes kõige vihasemalt ja viimse võimaluseni, meeleheitlikult vastu panid.

Riimann ootas kui ilm pimenes ja algas siis tormijooksu igast küljest maja pääle. Parajasti, kui Riimann püssitikuga sõduritel aitas maja lukustet välisust lahti murda, tundis kui miski teda küljesse tõukas. Nagu iseenesest kukkus tal püss käest, huimastavalt kuum hoog jooksis tal üle ihu ning järgmisel silmapilgul kaotas ta mõistuse ja langes kui jalutu raskelt sõtkut lumele maha.

Kui ta jälle meelemärkusele tuli, oli ta kusagil toas ja lamas voodis. Ta oleks kui pikast unest ärgand ja tahtis asemest väljaka-rata, kuid valupistetel langes ta õlekitile tagasi ja tundis iseäralist nõrkuse ja närvetuse tunnet. See tegi ta jällegi vihaseks ning ta karjus kannatamatult:

„Mis see tähendab?“

Roodu velsker kes ta sängi ees istus vastas rahustavalt:

„Teie olete raskesti haavatu, herra leitnant, püüdke päris rahulik olla, iga liigutus teeb halba.“

Riimann jäi liikumata lamama ja vahtis tardund pilguga lakke. Pikkamisi hakkas tal kõik meele tulema. Esiti oli ta ajus kui paks udu, siis hakas see rebenema, hajuma ja lahkuma. Kild killult tulid esile möödunud sündmused ta haavamise päevast, lahingust ja tormi-jooksust maja pääle, kus ta kuuli oma küljesse sai ning küsis uuesti:

„Kas see maja on ära võetud?“

„Jah, herra leitnant,“ vastas velsker.

Siis ei pärind Riimann enam tükil ajal midagi. Ta tardund, liikumata pilk oli endiselt laes, kus kärbsed pilude vahel talveund ma-

gasid. Ta silmade ees muutusid äkki nad inimeste korjusteks ja ta nägi neis kõik lõhut, purustet päadega, jalgadega, liigetega sõdurite surnukehi, mis ta kogu oma lahingusoleku ajal oli näind. Palju ja veidraid oli neid olnud, lugematu arv kattis neid väljasid ja kraave. Neid oli olnud vanu, noori ja keskealisi. Ja kui Riimannile nüüd nende kõikide silmad meele tulid, nägi ta neis igas üht ja sama idiotlikku ja arusaamatut etteheidet ja surmahirmu, mis oli kangestand nende kulmude alla. Pikk, pikk oli see silmade rida, pikk ja õudne kui miljonmeet-riline kinolint, mis hallil laeekraanil ta silme eest mööda viirastus.

Viimaks vaibus Riimann ramestavasse unne. Siis hakkasid kõik need surnud silmad elama, nad olid sõdurid reas, ranitsad, püssid ja kuulitaskud seljas. Riimann oli nendega ja karjus:

„Vaenlase ketile 300 sammu päält tuld!“

Siis pistis talle äkiline valuhoo kui täägiga küljesse ja ta ärkas. Velsker hoidis teda mõlemast käest kõvasti ja surus neid kõigest jõust voodi kotile ning kordas:

„Olge vagusi, herra leitnant!“

Nähtavasti oli ta unes rabelend ja haava osatand, sest velsker hakkas seda rutuliselt uuesti kõitma. Kuid Riimann tõukas ta käe kõrvale ja karjus:

„See on kõik asjata! Las olla!“

Siis jäi Riimann endiselt asemelle lamama ja näis millegi üle mõtlevat. Kuid ta ei mõtelnud midagi, pää oli veidralt tühi ja raske, ei miskit mõtet suutnud ta luua, ainult mälestused kerkisid aju hämaratest nurkadest esile. Kuid need oleks tulnud kui kusagilt väljas-poolt, mitte Riimannist enesest. Natukese aja pärast päris ta velskerilt:

„Kas on polgu staabist uus ohvitser mu asemelle saadetud?“

„Jah, herra leitnant, täna jõudis lipnik Laretei siia,“ vastas velsker.

Nüüd tundis Riimann täielikult oma tarbetust ja tähtsusetust. Langed välja mehanismist, pannakse uus ratas asemelle ja uur käib endiselt edasi. Hää, kui nii, siis nii!

Ning äkki asus ta pähe surma teadvus, instinktiivne surma lähenemise aimamine. See ei ärritand teda aga sugugi, ei piütund kui sugugi temasse, vaid kellegisse kolmandasse isikusse ja vaevalt suutis seda surevat ja nõrkevat tompu veel miski ärritada. Ta oli tuim ning temas oli tunne üleüldisest närvid ja meelte halvatusesest.

Ent äkki näis teda kui miski tunne puudutavat. See tuli kui kusagilt tumenevast ja surevast Riimanni hinge põhjast ja ta küsis:

„Aga kuhu see kingsepp jäi?“

„Missugune kingsepp, herra leitnant?“ küsis velsker arusaamata.

„Noh — noh — see punane kingsepp?“

„Ei tea, herra leitnant, missugusest kingsepast teie räägite. Üks kingsepp, kohalik punane, võeti säält majast kinni ja lasti maha, herra leitnant.“

„Lasti — lasti maha — aga kas ta — kas ta — liistuga pähe ei löönd?“

See oli juba surmaeelne sonimine lapsik ja nõder. Ta keel ei kuuland enam sõna, kuid ta kähises ja pomises üksikuid sõnu, millest vaevalt oli arusaada:

„Pois—sikene — kümne — aastane — laps — l—a—p—s—s...“

Nii sonis ta pool tundi hääletuid sõnu, kust kajasid tuleandmise käsud ja komandosõnad ja ikka:

„Kümne—a—a—st—a—ne — — l—l—a—a—p—s—s—s—“

Siis käis kui miski nõksatus või kramp läbi ta keha ja alamleitnant Riimann oli surnud.

Kuid ühes ta sulgevate silmadega suri üks väikene osa fanatismi maailmast, mis ta pilku oli tardund verest ja püssirohust.

Albert Kivikas.

KOLM LUULETUST KOGUST: CARMINA BARBATA.

1. EESTI PÄEV.

Millest aga unistame surmalapsed?

Paremast teistele elupäevast.

Eesti päevast.

Gustav Suits.

Ma vaatlen erakondade solgivedu
riigihuvide hobustel,
ma vaatlen rahvajuhtide malgavõitlust
pääministri auto ja (au)järje pärast
ja mõtlen:
ah, see on siis iseseisev ja rippumatu,
vaba Eesti!

Iseseisvus selleks,
et olla kindral, olla minister? . . .
Vaid suurte nimede register
kabineti kriiside ajaloon
olgu me troost!

Kunstsõnniku kottidel
pole vaja kõrget katust —
siin niigi hää onupoja-roffidel,
karjeristidel, ilalakkujail,
aate ja vaate rendile pakkujail . . .
Ent kunsti ja kirjanduse matust
tuleb vist pühitseda meil
neil iseseisvuse teil!

2. PUBLIKUMILE.

(Gripenbergi õhtu mälestuseks 26. XI. 19.)

Ma seisin kui püha Sebastiaanuse
tuhandest põlevast pilgust läbistat.
Massi inetu lõust kui kuristik,
tuhat tõstet rusikat, tõukavat jalga,
mind piiras igalt poolt.

Äjuti rahvamurru mattuden,
ühingu daamide salid vilkusid.
Jõks ja Sihle trepil ilkusid
kui jahikoerad, sattuden
põdra jälgile.

Pool vabariiki
ühe eesli lõõvaluu eest,
et maha lüüva sada ohvitseri
ja tuhat publikumist
mu jalgade ette!

— Maha Siuru, maha kisat
väikekodanlise hullund massi
poolt teetat, välja visat . . .
Ent kihvtipulbri su kohvitassi
veel riputan!

3. KARISTAI.

Mina, Jaani ja Malle
poeg, August Alle,
mollusk maakera kamaral,
ent julma aja vāra val
olen karistai, kes tulisulega
mārgib üles te nurjatud teod,
rahaahned rasvased peod!

Puhuge pasunaid, pōristen frumme,
spekuleeriden, panke asuten,
igaf alatust āra kasuten!
Vennaskalmu kohal tuisand lumme,
roojust lugeden sūdameist, silmist,
sārahtab sōna mu pilvist
kui punane lipp!

„Meil tuleb abi Lōvist ja Lūkornist!“—
nii palute vist kui kiriktornist
taas naeru lagistab kuulipriits! . .
Kāib minugi viha
te pāale kui raudne viits
ja luuni lõõb kodanlist liha!

• Veeretakse veriruske kalju
veel kord elunurnu hanna ette.
Elunurnuil pole ülestõusmist! . . . Palju
olen teile rāākind, ehk küll tean:
tulisōnad kustuvad kui fāhed
pillut sūdamate solgibette! . .

Ent tulisulega
mārgin üles te nurjatud teod,
rahaahned rasvased peod
mina, Jaani ja Malle
poeg

August Alle!

ÕNNETUS RAUDTEEJAAMAS.

Laadapäeva õhtul oli linna raudteejaama ooteruum tungil rahvast täis. Juba pärast lõunat hakkasid inimesed kompsudega ooteruumi kogunema, kuigi rong tuli alles päälle päikese veeru. Istusid väsinuina oma pakkide juures, käed varukaisse topit, külmetavaid jalgu vastu külma ooteruumi kivipõrandat lüües. Väljas oli varatalv kange külmaga, sume päev huluva tuisuga.

Ikka tuli aja minnes uusi rongile minejaid ruumi — maamehi, käsitöölisi alevikust, hangeldajaid, kaupmehi. Kõikidel oli teadmine, et vagunid täna rahvast kiilutuna täis, kõikidel ainuke mure vagunisse pääsust. Seadsid endid varakult juba piletikassa ette ritta, rongi tulekuni kuigi viis tundi. Uued tulijad tõid enesega rõivile sadanud lund kaasa, raputasid põrandalle ja kuivatasid märjaks sulavaid nägusid. Naersid varjamatult naerul piletiootajaid, kuid läksid ka ise rea lõppu ootama.

Hämariku tulles oli ooteruum taruna sumisejaid täis, inimene inimese kõrval. Ruum täis piibusuitsu, külma auru, heeringa lõhna. Kassas tümpsus juba tempelmasin närvilikult, ootajate rida nihkus tigusammul edasi. Seinale pandud väikese klaaslambi tuli paistis hallis piibusuitsus tuletorni hämara helgina. Nurgas puhkes meeste keskel tüli kulutulena lahti, rahva keskel rüseses hädaldes maanaine — pakk oli kadunud. Otsis ja hädaldas, ei olnud enam kuski jälge vargast. Kellad tilisesid ikka väljas — voorimeestega sõitsid uued hili-semad tulijad jaama.

Kell juba ammu kuus, kell kuus pidi tulema rong. Pikk piletiootajate rida ikka veel kassa ees; kas mahuvadki kõik need kogunud laadalised oma kompsudega ühte rongi! Kell juba kuus ja rong ei tule — oodati ärevaina ukse taga, ust platvormile ei avata.

— Miks ust ei avata? kisendavad ootajad.

— Uks avage! kisendavad.

Ei mahugi inimesi enam ooteruumi, kiilutetuna see täis. Täis hädaldavaid naisi, täis kiruvaid mehi — tuleks rong ometi rutem!

Ja siis löödi jaama ees kella.

Siis avati uks.

Hirmus mürin tõusis ooteruumis. Nagu stepi torm tõstis norutajad inimesed säääl lendu — kõik tormasid ukse poole. Nagu laine hoovas inimesparv läbi kitsa ukse, hädaldes, lapsi maha tallata ähvar-

des, kompsukesti käest lahti kiskudes, komistes, vandudes, paludes. Vajus musta kõiena läbi kitsa ukse — selipidi, küljekili, põlviga teed murdes.

Ja siis tuli vilistes õöst tuisus hiljaksjäänud rong tulisilmiga ees. Tuli lumiseks tuiskanuna, valgustet akendega, tulisädemeid korstnast pildudes. Tuli nagu must joon sirges joones lumiste välju vahelt, tuhatnelja, rataste mürinal.

Ja mis torm tõusis jaamaesisel rongi tulles. Veel ei peatanud vankrid, veel veeresid rattad, kuid juba inimesed hüppasid trepiastmeile, rippusid käsiraudel, üksteise hõlmes. Ning siis sündis kohutav õnnetus.

Üks mees langes maha.

Üks mees langes vaguni rataste alla.

Kiljuv röögatus öös, rong jäi vile kuuldes seisma. Lebas lumel maas, kummuli, hääleta, käed kõhu all kõveras. Rõivist nirises veri läbi, lund värvides veripunaseks. Aitajad käed tõstsid ta istuli — oli noor mees, kollase põskhabemega, halli kaabuga, kaks sõrme haigetena hilpudesse mähit. Istus aitajate toetusel sõnatuna, vesihalle suuri silmiga vaadates liikumata verisele lumele.

Ümber rüses rahvas, õnnetulle vaadata tahes, vagunitesse minna tahes, vagunitest tulla tahes. Ei tunnud keegi õnnetut meest, ei vastanud õnnetu kellegi küsimusele.

Viisid ta jaamahoonesse, käed rippusid elutuina, jalad rippusid elutuina, suu oli lahti. Oli hirmus valu, aga ei kõnelenud, nagu hall kui maa. Tahtis suleda silmi, avas jälle, sules suu ja naeris. Silmis hullunud vaade, suul imelik naer. Lebas seliti suurel laual, veri nirisedes jälle ta rõivist läikiva helmina, nagu mingi marja punane vedelik.

Kuid haavatul oli hirmus vastupanekujõud, pöördus laual kummuli ja lohistus ettevaatlikult põrandalle. Seisis silmapilgu seljaga lauale toetes, minna tahes.

— Laske, ma lähen! ütles.

Ja ümber haavatu oli kambris hädaldavaid inimesi, seisis nende keskel lauale toetes. Kõikidel oli ainult üks küsimus keelel: kuidas küll sattus see mees rongi alla, mis mehel viga.

— Laske mu rongile minna! ümises. Mul on naine kodus lapsevoodis suremisel.

Hallid silmad, hall nägu täis kohutavat valu vaatasid aknast jaamaesisele, kus vedur aurpilves vusises, rong igal silmapilgul minemas.

— Andke mulle teed, ma pean rongile minema!

Ta värisevad käed sirutusid ette, nagu tahes inimesi kahele poole tõugata, tahes rongile minna. Sai vaevalt astuda sammu, kui kukkus hoigades maha kivipõrandalle inimeste jalgade vahele.

— Inimene suremisel, miks lasite minna!

Kõik vaatasid üksteisele etteheitval pilgul, tigidad üksteisele, et keegi ei takistanud teda laualt maha tulla, rongile minna lasta.

— Vaatate rumalate lammastena, aga keegi ei mõista midagi teha!

— Tõstke ta oneti lauale tagasi!

Tegid etteheiteid üksteisele, tõstsid mehe tagasi lauale.

Aga mees vaatas vihasena inimesile, tõustes istuli lauale, käed verised.

— Ärge mind piinake! kisendas. Andke mulle teed, ma pean rongile minema. Saage aru — mul naine lapsevoodis suremisel!

Vaatas üle inimeste päade jaamaesisele, aga kõik nägid, et ta minna ei jõua, minna lasta ei või.

Väljas kõlas varsti kell, inimesed jooksid rüsinal minema ja aknast mööda vilksatasid vagunite valgustet aknad pika reana — rong läks.

— Inimesed te ei ole, minna ei aita!

Mees istus abituna omas verilombis.

Ja alles nüüd jooksis juuresolejate hulgast küsimus läbi: kas on tohtri järele saadet? Mees jookseb verest kuivaks — kas tuleb tohter?

— Mis tohtrit mulle vaja! ürises haige. Mis tohtrit te mulle toote? Mul pole ühtegi tohtrit tarvis.

Ja kui inimesed üllatetuina ta ümber naersid, jatkas ta:

— See pole teie asi, kui kuivaks jooksen! Pole mõni verianum, mis põhja alt lüües kuivaks jookseb. Keegi ei tohi mulle tohtrit tuua!

Ta vedas kätt mööda lauda verilombis ja tõukas verd hirvites põrandalle. Nagu laps mängis laual, veriste sõrmiga sõnu kirjutates.

Siis jooksis tänavalt kordnik õnnetuskohale, nägu lund täis tuiskanud, vaatajaid kambrist lahkuda käskides.

— Miks te mind vahite? irises haige. Kas verd vähe olete näinud?

Ja kordnikule vaadates hirvitas ta laial suul, hulluna silmiga heideldes.

— Sind polegi siia vaja! Pole ma su korda rikkunud! Küll ise jõuan omi asju ajada. Kas sul on kahju, kui jaamateenija mu verd pesedes mõne penni teenib? Pole sa mind kunagi enne elus aitanud, ega taha su abi ka nüüd veres istudes.

Naeru imelik kahin jooksis läbi jaamaruumi, inimesed vaatasid küsival naerul laual istuvalle mehele. Ikka vedas ta uuesti käega mööda lauda, verd põrandalle pühkides.

— Tohter tuleb!

Jaama kuskilt ruumist kõlas hüüe.

— Tulgu! ünuses mees laual. Mina teda enese juure ei lase! Tal oli tõesti tige ilme, uskuda võis ta avaldet mõtet.

— Ei lase, ei lase! kordas. Kõitke mind kinni, kui tahate, kui korda olen rikkunud, kui laual istuda ei tohi, kui verd maha ajada ei tohi! Näe, siin taskus on sõidupilet, selle eest on mul õigus oma raha tagasi nõuda.

Keegi ei vaatanud kõnelejale enam haletsedes, valu tundes ta õnnetusest. Vaatasid teda naerdes, ootasid uusi sõnu ta suust, mis sünnitasid juuresolejate keskel muigeh kahinaid. Vaatasid teda iseäraliku uudishimuga, polnud kunagi näinud niisugust veidrat isikut, kõikides põles uudishimu — mis siis saab, kui tohter tuleb? Mis teeb siis mees, kui arstiabi andma hakatakse?

— Mis mees te olete, kuhu sõita tahtsite? küsis kordnik.

Agas mees ei vastanud.

— Ei ütle seda, see pole sinu asi! Mul võib kümme nime olla, kümme kohta sõiduks. Kui ütlen, ega see ei pane verd kinni. Sa mõistad küll siduda, aga verd kinni siduda ei mõista. Seo mind kinni, kui mees oled, kui korda armastad.

Kordnik muheles ta ees häbistetuina, kuid vaikis. Inimesed naersid nende ümber tummal naerul. Ja kui pikk vaikus ruumi sigines, kõneles mees vähehaaval edasi.

— Jätke mu ükski, ma ei ole mõni magasiini vaateaken. Tohtrit siia hädasti vaja, teie hulgas võib hulle olla viiskümmend protsenti. Ega sinugagi, mõõgamees, asi korras ei ole! Iga inimene poeb lumitormi eest rettu, sina seisad hulluna tänaval, kõik suud-silmad lund täis, aga ära ei lähe! Ükski hull ei mõista nii hulle tegusid teha!

Üksest tuli tohter, haavasidemed käes.

Tohter tuli — mis ütleb nüüd haige?

Vaatas hirvites tulijalle, keel tardunud tummaks.

— Kust vigastet, õnnetu? küsis.

— Ei kustki! naeris.

Muhelesid kõik.

— Aga veri?

— Mul iga kuu ükskord verijooks.

Tulivihaseks sai kordnik.

— Ega siin ei ole palagan! kisendas.

— Palagan ikka?

— Laske seliti lauale, vabastame teid rõivist.

— Ei heida verilompi, heidke ise kui himu.

— Imelik inimene!

Keegi ei võinud muud öelda laual istuvast mehest: imelik inimene!

— Ei lase end vabasta rõivist! Ise oma ihu peremees. Siis vabastan, kui ise tahan. Ainuke, mis teha võite — vaadake, kas ma pole hull!

— Milleks see!

— Kui hull ei ole, siis jätke mind rahule. Olen öelnud, et mulle arsti tarvis ei lähe — ja asjal lõpp!

Laud tilkus verest kui hurtsiku räästas sügissajus.

— Me võtame asja tõsiselt! öeldi. Vägivaldselt vabastame teid rõivist ja mähime haavad.

Mees vaatas hullul pilgul juuresolijaile.

Tohter andis kahele jaamateenijale märku haavatu kinnihoiuks.

— Ärge puutuge mind! veel kisendas. Nägi, et mehed võtsid ta käed kinni, ei olnud jõudu vastuhakkamiseks. Silmad läikisid vihast, aga vajuks kahe mehe survele seliti lauale.

— Kõik võite teha, ainult jätke mu kõht rahule!

Siples meeste vahel, inises, tahtis ülesse hüpata.

Hallid silmad kiiskasid.

— Ärge tarvitage vägivalda! ümises.

Siis jäi nõrgemaks.

Põsed vajuksid lohku.

Suri.

Suri poole tunni pärast

Kõhult leiti rõivi alla peidetuna pakikene valitsusvastaseid mässulehti.

Peet Vallak.

NELI LUULETUST.

MURRANG.

Aeg murrab teed, aeg ajab sihte,
näed esimest, et pureb rauda mõte
ja sööstub läbi ajudest kui vööst.
Nüüd päikse valgel' pimedamast õöst
on kõigil ruff, on kiirem tõte, —
vaim tuhnilb kõntsastand ja roostetanud kihte,
ent sõna-nool luust lihast läbistub,
võib jälle inimese inimesel vastu,
hüüd inimlik-grandat, mis plahvatab, —
võlk südant süütav, hinge sähvatab,
teed ühist vennad jälle võite astu!
Kain-tapja põlat meist, ent timuk häbistub . . .

.....
Hetk esimene, tugevam nüüd piikest
su aju mässav — küüniv igavikku,
neet, töömees vabrikuis! pääs tuhat hobusjõudu,
mis ähvardab, — bankiires laotab õudu,
käed rakku kist on tõstet tulevikku . . .
Võlts hävine ja lasse tõtt, kui tormi üle käia kuningriikest!
Noor sõdur, vedurjuht ja madrus sõjalaeval
saa prohvetiks, ja jutlustajaks valmi;
dreadnoughte, kuulipritse, haubitsate üle
tee lahti süda, vellel velle süle
ja julgest' ulata taas vastu rahupalmi
neil sõjaorjel häbiks tapma pant ent mõnituseks jumal-
tühjal taeval.

MÄSS ENESEN.

Ära siit paremasse ellu,
Wälja sest haisewast loomaia kongist,
haarata finni kiiremast kiirrongist,
jätta seda elajate mõirgamist — möllu,
lõukoerte hulunmist — tiigrite kisa.

Hamaste kriigiseden, põlewail piffel, haigutusil ähwardawail — nee-
lawail lõugul
wahiwad raiskõundid uriseden otša, kärwanud sõõdal — mul wäe-
timal lõugul . . .
Werejanun isased, emased, kutsikud, suun kel weel piima maik —
imetaja nisa . . .

Olen see mina, feda tiirane, fodanline daam
upsakalt wahib, — nagu kaelfirjak mõõdab mu piffust ja rammu,
reite ja käsiwarte jõudu, mis kõwemini finni ta attaks,
mina peaks olema see, kes alasti ahnitsewa fire sun ihara kehaga
kataks; . . .

ah, kuis mind ostaks kui kaup, ja täitmatu himude aam! . . .
Ah, kui surst limasest ussist wõiks surmawalt üle ma sammul!

* * * * *
Inimesed elawad, ma ei wõi seda kauem enam kuidagi kanda:
kapitaali elewante pakkjalad rusuwad liha mu kotte,
ajawad taga mind puristen, sirutawad raswaseid lonte,
tahawad wõtta mult elu, selle suure, selle aitsama, mis mul küll oleks
neil anda . . .

* * * * *
Uju kui tina on pääluusse tallat,
jüda täis sappi, üle ääregi kallat.
Ei, ei! Teie roomajad, närijad, mäletsejad,
mõkitajad, õkitajad, nukrusen, haletsejad,
mina wiin wälja end fodanlisest tallist,
mina saan üle mind piirawast wallist:
dünamiit ajun, wiib jüdamen õhku,
kõik mis ma enesen otsustand lõhku.

JALUTUSEL.

Milline totrus siin kiividel otsida teisi
rahutu südamega edasi-tagasi reisi;
inimene, sina siin, tuhandes variatsioonis,
sa ise, see sina!

Meeldivas, vastikus transformatsioonis
külvet su inimlik Mina

uulitsaile, ligimeste nägudelle, askeldama vara ja hilja,
sina siin südameisse tungid, lõigates varisevat vilja . . .

Tiksuba funnikella, kogu mehhanismiga tasku —

mahutad kääriava massi, et võitjana edasi astu,

viskad ühe lepitava sõna-ajudesse idanema seemne,

sõbraliku tervituse, naeratava ilme,

(nõnda end seltskonnas inimlikuks teeme!),

püüad noid pilke, taas tuhandeid põletavaid silme,

alistuses, harduses alati sooji . . . „Naine, oo, ära end pahu

kopsudest voolava auruga suhu!“ . . .

Lase mu lihane kirk ääretus rahutuses edasi kääri,

ihar kokkott, ära huulile kleepu, ega vägisi määri

kallistustulpele liimit affiishi — oma müüdavat keha,

oled mu armastuse lugematu hieroglüüf,

pole mind kunagi taltsaks võind teha,

suudluste rasvane roastbeef,

mis puudris ja mingis, taas samal serviisil tuleb mehile edasi kanda,

uulits kas võid mulle portselaantaldrikul ühegi neitsi veel anda?

Lähavad naerdes. Vaid hardunud mees jääb häkitselt kurvaks, —

oo, seda põgenevat armastust jalgega kividelle survaks,

oo, seisa paigal Tänane, ent tardu silmapilk!

Nii otsib ema eksind laps, kes kadund rahva keerus,

ent läigib põsil pisartilk,

oo, kordu Eilne, tuled silme peerus,

oh vaata, kuidas ümbrus tühjeneb ja spleeni haigutavad väsinud

vitriinid,

kus nagu elus vahelduvad asjad. Mu värsses ringutavad ahastu-

ses riimid,

needsamad ots'jad teist . . . Vaat restoraanes samad road ja viinad,
oo neetud igapäisus, koitand mured — piinad,
see farss kõik ainult — suur komöödia,
teps mitte jumalik, vaid kurb paroodia.

Eesriie, eesriie!!

UULITSSTSEENID.

See on uulitsate Remington
hõbukapje kastanjett,
tipp-topp, tipp-topp! rauda vastu kivi,
see on Undervudi menuett,
mille klahvel sõrmekeste rivi
pankes kontorites jooksmas on,
tipp-topp, tipp-topp! nõnda sekund, nõnda minut
näen ma nägematud aega
jooksvat nagu hullund peni.
Daam jääb miljonilise kraega
vaht'ma mind kui manekeni, —
kas ta nõudval armul pole, südame mul tee veel silut?
Tipp-topp, tipp-topp! järsku midagi vaid käriseb,
lapse kisa noana lõikab aiju,
auto põgenedes eemal põristab,
suitsu külides, kui vaipe haisvaid, laiu.
Soonist surija verd tolmu nõristab,
keha krampides, ehk hing, mis väriseb.

Jälle samme plagin, vankre võrin,
tipp-topp, tipp-topp,
tahaks karjuda, hääli kinni kõrin
tipp-topp, tipp-topp!
See on uulitsate Remington
hõbu-kapje kastanjett
tipp-topp, tipp-topp! rauda vastu kivi,
see on Undervudi menuett.

Johannes Barbarus.

KOKKUVÕTTED.

Viimaste aegade vapustused on inimese pannud suure kuhja küsimuste ette ja jällegi — inimkonna ette. Ükskõiksest elu edasi-vedamisest on ta äkki paisat punaste lippude, tapetute, haavatute, vigastet sõdurite, elu kalliduse ette. Ei ole siis ime, kui aeg kaasa on toonud ka kirjaniku, kunstniku kaudu teise inimese. See kõige-päält elab, elab sajatuhandete, miljonite tahete ja tungide õhkkonnan, mitte enam oma tigukarbin. Isik on avardunud, lahti teinud tuulile oma kitsa kongi. Sen tuulutusen on paljugi kõlkaid lennanud kaduvikku. Saksa ekspressionistid, prantsuse tundlikumad, silmapaistvamad kirjanikud on sõja koledusten tundma õppinud inimese puuduvat palet — ligimese armastust, nad on hakanud seda ihaldama, kuulutama prohvetlikkuseni. Meie kodumaa kirjanikud on jõudnud arusaamiseni omast väetisusest, kuid tahtejõutuina on nad kinni needit kohvimaja laua külge, mis neile ette dikteerib kogu produkt-siooni. Nad tahavad kaasa tõtata ideede autole, kuid jalad ei jõua. Salata ei saa, vähemalt oma kirjutuslaua taga tahavad ja suudavad nad kaasa mõelda inimlikkuselle. Aga teoseks tarvitseb enam kui mõtet ja tahtmist. Läbielamist, läbitundmist!

Kõik on veel kaldatu. Paat lükat vette. Maha jäet igav maa. Aga midagi ei küüni veel silma. Hingatakse vaid umbsen õhun, mis täis elektrit. Ei ole jõut kaugemalle vormilistest katseist, sisu ei saada veel tabada, see põgeneb eest, peole jätten ainult abstraktseid mõisteid — jälgi.

Ometi peab üht konstateerima. Kui murrang on olnud, siis on see päevaden küll nägemata, aastain aga kohutav suur.

Enne sõda sai jäämäe otsan omale augu hiigla aurik „Titanic“. Suurem osa laevkonnast uppus ära. Mäletate neid kurbi päivi, mis üle maakera kõik südamed lahti kiskusid? Ajalehed levitasid selle sündmuse kõige pimedama maakolkani. Kinopildid vee-retasid ta rahvalle igan linnan silmi ette. Siginid draamad ja novellid (kas või Aino Kallase „Seitse“).

Ent jäämäed olid alles eenpool. Neid täiendati, neile pandi mootorid sisse, varusteti püroksiliiniga, nad tehti nägematumaiks. Neid juhtima pandi needsamad inimesed, kes äsja olid pisaraid valanud „Titanic'i“ hukkumise üle. Veealused paadid uputasid pärast-poole tuhandeid, aga ükski kinofilm ei toonud enam südantlõhestavaid pilte; oli ainult võitukisavaid patriootiikke tapaülistusi. Näideti isegi, kuidas laevade põhjalaskjalle aumärk rinda pandi. Pakuti meelelahutust laternapostide kaudu, kus otsan inimesed pooduina kõlkusid.

Kapitaalide kokkupõrget pandi teenima miljonid inimesed, pandi nad kasarmu selleks, et neist saada mehhaanilisi, ilma eluta ja südametunnistuseeta inimesi-automaate, kes halastamata tapaks teist, keda vaenlaseks ristitakse. Selle kokkupõrke teenistusse pandi inimene kõigi oma kõlbliste mõistetega. Pää pöördi segi. Rahvuslus oli kõik. Tehti selgeks, usutavaks igale pimedalle, et ülim on „surra oma isamaa eest“. Palju oli neid, kes märkasid, et see kõibline põhimõte oli oopium, mida maailma magnaadid oma orjale sisse andsid südametunnistuse vaigistamiseks inimese tapmise puhul?

Aga kirjanikud, kunstnikud vajasid kaasa allaveerva laviiniga. Palju oli neid, kes üle nägid? Neid oli, kuid nende suud suleti, nad pidid maalt põgenema (Romain Rolland), nad istusid kinni (Liebknecht), neid tehti vagaks. Sest see oli kahjulik ollus suure isamaa eest võitlusen! Selle vastu, musttuhast lehte villis igale ühele sisse oma maa õiglust, patriotismi, teiste maade vihkamist. Sõnum oli sama sõja abinõu kui granaat. Ajalehemehed kleepuvad alati tasapinnal. Kuid hullem on see, et ka kirjanduslikud suurused militarismi liimpaberille kinni jäid.

Hermann Bahr kirjutab Hugo Hofmannsthalile 16. aug. 1914: „Ma tean ainult, et te sõjariistun olete, kallid Hugo, aga ükski ei tea mulle öelda, kus. Sellepärast kirjutan teile ajalehen. Võib olla puhub armas tuul teie valvetulele ja tervitab teid . . .

Õnn kaasa, armas leitnant. Te olete rõõmus. Te tunnete õnne säääl man olla. Ei ole midagi suuremat . . . Nüüd oleme siis kõik jälle ühisel suurel saksa tänaval koon. See on see vana tee, mida mööda käis Niibelungide laul, samuti minnesang ja meistersang, meie müstika ja meie saksa barokk, Klopstock ja Herder, Goethe ja Schiller, Kant ja Fichte, Bach, Beethoven ja Wagner . . . Nüüd on saatus meid jälle õigelle teele juhtinud . . . Nüüd olete siis varsti Varssavin! Säääl minge kohe meie konsulaati ja küsige, kas Austro-Ungari kindralkonsul veel säääl on: Leopold Andrian.“

Viimane oli, nagu teada, üks Stefan George ringi ligem kaastööline, kirjanik, kes elevandiluust tornin armastas istuda. Ent Hofmannsthal ei mõelnudki Varssavi een seista, vaid istus rahulikult Viinil, kuid selle avaliku manöövri läbi ajalehe kaudu tehti mulje, nagu oleks igaüks oma suure kohustuse küljen isamaa eest kõige südamega väljan.

Staackmanni kirjastus annab välja projekti Otto Ernsti üle ning toob mitukümmend soovitusi Ernsti raamatute kohta, kõik ainult sõdurite sulest (kaitseväelane, kapten, suurtükimees, lendur, ohvitseri asetäitja, halastai õde, kindralmajor jne.). Üks soovitab: „Need iga vahvat südant ülendavad laulud jäävad püsima, kuni maailm tunneb saksa truudust ja inglise valelikkust.“ Preisi sõjaministeerium palub „meie sõjavägede sõjakuse tugendamiseks“ Otto Ernstilt luba mõningaid luuletusi tarvitada ajalehen, millega väerinnal sõdureid militarismiga toideti.

Kirjanikkude vabatahtlik sõjateenistus saab moodi: Gerhard Hauptmann, Richard Dehmel, Hofmannsthal dekoreerivad oma nimedega sõjaväge. Sellest banaalsuse kultusest ei pääse isegi Anatole France, Brjussov, Sseverjanin, Gorodetski, Sologub laulavad vene patriotismile kiidulaule. Hanns Heinz Evers lõhub Saksa kasuks luuletada Ameerikan. Hannooverin keeldakse Strindbergi „Isa“ ettekanne „Residenztheater'in“: see olla ajakohatu, see ei kõlvata „eetilistel ja esteetilistel põhjustel praeguse aja tõsidusse“. Selsamal ajal töötavad täiel aarul kõik klimebid, kinod, varieteed, milleden Strindbergi sugudevahelist probleemi esteetilistel ja eetilistel põhjustel käsiteti: „Ach Irma, ach Irma, dich liebt die ganze Firma.“

Võetakse läbi kõik endised mehed ning kaalutakse, kas oleksid need olnud sõja poolt või vastu. Mis võib absurdimat öelda

Nietzsche kohta, kes kogu aeg sakslasi ja saksa kultuuri vihkas, kui seda Thomas Mann oma ülipatriotismin tegi, kes ütleb, näidetagu koht, kus Nietzsche kõneleks nii suure põlastusega Saksamaast, kui seda teman äratas inglise utilitarism ja inglise musikaalsusetus. Kirjandusajalugulane, kes raasside puhtusest huvitet, A. Bartels, ristib Thomas Manni juudiks. Mann protesteerib: ta „Buddenbrooks“ olla saksapärane formaalsen mõtten. See romaan polla kunstiteos prantsuse mõtten, vaid olla elu ise (saksa mõtten). Richard Wagneri asju ei lubatud Prantsusmaal ette kanda; kui kuskil niisugust katset tehti, siis vilisteti orkester välja. *L'Action Française*'in ristiti Wagneri muusika paari kriitiku poolt mürkgaasiks! Üks päämistest Wagneri vihkajaist oli just Saint-Saëns, kes ägedusega sõdis ta tööde ettekande vastu Pariisin.

Vähe on veel kirjanikkude ja kunstnikkude produktsiooni viltuvajumisest, ars'i ohverdumisest Marsile. Ka koolid mürgitetakse sama õhkkonnaga. Biese poolt välja antud kooli lugemisraamat sisaldab kõige inetumaid sõimulaule vaenlaste kohta, samuti naiivselt-hõiskavaid laule oma jõu kohta. Viini Kaiser Karli reaalkoolin antakse õpilastele valida järgmised teemad kirjalikkudeks töödeks: V. klassin — Reis vaheajal või Uuema aja sõjaabinõud: VI. klassin — Miks on Lessingi „Minna von Barnhelm“ eht saksa komöödia või Lõpuni vastu panna; Pääkujud Goethe Egmontin või Teravakujuline veealuste paatide sõda; Milline meie vaenlastest näeb mulle kõige vihaväärilisem? jne.

Ent meie omangi kodun ei ole asi palju teisiti. Tarvis ainult mälestusi üles kaapida unaruse koorukese alt. Ilmasõja esimesil päivil demonstreeriti igal pool truualamlust Venemaale. Üks meie äsjane riigimees lõi oma ajalehe toimetuse aknalt suure hooga rahvalle takti, kui see keisrilaulu laulis, ja et kedagi polnud üles tõsta sõjakuse sümboolina, siis upitati üles üks maaliidu tuus, kel tagavaraväe lipniku vorm seljan ja keda siis jumaldati ja kanti kui kehastet Marssi. Samal ajal algatas üks teine rahvaerakondlane, kaunis silmapaistev karskustegelane, oma kodulinnan pärast mingisugust pidu samuti keisrilaulu, enne seda veel kõnet pidaden oma truualamlusest vene keisrille.

Sellal, kui Prantsusmaa humansemad inimesed manifesti välja saadavad kooli militariseerimise vastu, annab üks meie sõjaministreist ringkirja, korjatagu kokku sõjaepisoodid, tehtagu neist

raamatud ja broshüürid, need mingi siis igasse kooli, iga õpilase laua päale, et need militaristlikun vaimun üles kasvaksid. Sama otstarvet nähtavasti taotleti ka päevakäsuga, kõik õpetajad peavad rivin teenima.

Ent mitte kõik ei sihi oma jõud ainult vaenu õhutamiseks inimese vastu. Oli kõigin main ka neid, kes oma südamen alal hoidsid suurt sümpaatiat inimese vastu, seisaks ta ka mis tahes traattökete taga. Niisugused suurused nagu Dehmel, Hauptmann, loobusid varsti oma sõjakusest. Kuid igan maan elas ka tegelik opositsioon, mitte ainult poliitikategelaste sean, kes asja aktiivselt ajasid, vaid ka literaatide hulgan, kes sulega sõdisid.

Väär on vaade, nagu oleksid ekspressionistid Saksamaal ainult sellepärast inimsust ja kõrgeid aateid hakanud kuulutama, et sakslased sõjaliselt kaotasid ja et inimsuse kuulutamine oleks olnud moraalne kassiahastus. Ei. Seda võib vahest ainult hulga järeljooksikute kohta tunnustada. Ja seda võib vahest ka pidada põhjuseks, miks inimlikumad meeleolud ja prohvetlikud jutlused just esiti Saksamaal kõlapinda on leidnud.

Sõja algusest päale sõdisid säääl sõja vastu ajakirjad „Die Fackel“ ja „Die Aktion“. Juba siis kõlasid J. R. Becheri ekstaatlikud, prohvetlikud hüüded inimkonna poole. W. Hasenclever laulis: „Die Mörder sitzen in der Oper“ ja teisi oma poliitilisi luuletusi. Rubiner avas silmade ette kõige absurdi, millesse inimkond langenud. Teisel pool piiri löi H. Barbusse oma romaanide „Le Feu“ ja „La Clarté“ga suure mõra inimese võidukusse.

Pärast võitu ja lüüasaamist paistis naeruväärilisena kõik see, kuidas Lotaringian ristiti Flaucourt'id Flodoalshofeniteks, kuidas teine kord Bismarckstrassede asemelle ilmusid Avenue de Foch nimelised tänavad. Ka meilgi sai mõnigi uulits omale Romanovi, pärast Vilhelmi või Bismarcki nime.

Selgis ka, mis alustel sir Robert Bridges ristis selle sõja sõjaks Kristuse ja kuradi vahel; prantsuse moodne filosoof Henri Bergson aga võitluseks vaimu ja materia vahel (vaim muidugi tähendab liitlasi!); Verner Sombard aga sai sõjast aru, kui heitlusest kaupmehelikkuse (inglased) ja kangelaslikkuse (sakslased) vahel. Venelased ristsid Eesti-Vene sõja proletaarlaste vabastamise sõjaks, siin pool piiri suggereeriti sõda „vabadussõjaks“. Kes julges olla teisen arvamisen, see oli à priori isamaa vaenlane.

Kas sarnane eleville ja kiheville aet ülipatriotism militaristlikun kiivrin ei mürgita kauaks inimese väärtuse tunde? Kultuuri väärtuse tunde? Kunsti kõrgeima tähenduse?

Raha lööb pilgari püssitikkudega, raha kihutab suurtükke ja suurtükiliha inimese-vaenlase vastu minema. Kuid rahal on veel teised teed mürgitamiseks. Ta mürgitab oma vinguga elementaar-seimadki kultuuri väärtused. Väärt on kõik, mis kasulik on. Respekt on maja een, põlevakivi, heeringatünni ja suhkrutööstuse spetsialisti een. Raha on sümbol. See raha imbub tasapisi pääajju, sööbib vaimu ning hinge.

Kas meie följetoonide ohtrad kirjanikud äkki ei ole mõtlema jäänud, et nad ajalehe omanikkude truud penid on, et nad oma vaimu prostitueerivad seda enam, mida rohkem nad marku saavad selle eest? Et see enese käidavaks muutmine, peeneks rahaks vahetamine on patt?

Arvan, et seda tunnet nii mõnigi meie kirjanik tunneb. Aga jumal hoidku, kui endamisi asja pääle käega heita! Ei, tilgutagu see teadvus ainult sappi, ainult sappi kõige selle orjastamise vastu, mis käsist seob ja jalust, mis ütti sööbib nagu peeneim udu!

Ei ole meil enam üleolev estetiseerimise ajajärk. Aeg on naelutet saapakontsaga kõik sinilillikesed ja maikellukesed mutta tampinud. Mis aitab kurtmine murtud lille pärast?! Mis senti-mentaalne pisar isamaa eest langenu üle?! Ainult väikesed laigukesed endist estetismi on saarekestena hingen alles jäänud. Väiksed laigukesed paluvad kirjanduslikku vormi ja see vorm on — lüürika.

Keset aja kriiskavaid kisi, ragisevaid raudu on mahti vaid lüürikul kummardada üle kirjutuslaua ja haletsuslaulu laulda murtud lillest või langenud sõdurist, oma Colombinast, Valgest Naisest või Ingist.

Lüürika on petlik pagupaik, kuhu oma atavistlikud huvid ulualla viia.

Saksamaa on üle ujutet lüürikuist. Kuid ekspressionist olla ei tähenda säääl ükski laulda sõja julmustest ja ekstaatilisten kisaden revolutsioonilisi lippe tervitada. Salamahti poetuvad endisaegsed lüürismid ikkagi sekka. Ei saa ilma Luiseta, Ernata, sinililleta. Ekspressionism ja aeg on ainult sildiks, mille varjul südame väiksed valud luuletusteks prepareeritakse.

Ka Eesti kannatab juba mitmendat aastat lüürika ohtruse all. See on pilveden istumine, silmapilgu nautimine keset möllu, odööri nuusutamine inimkonna laiba man. Ja mis on värske sõnniku igatsemine muud kui selle huniku taga kükitamine, sentimentaalne lõhnapudel nina all? Sest ideetu on see elu, mis ainult lüürika seebimulle annab! Kuna elu tuksub tuhandete vasaraina suuren sepisen, kuna inimene tühjub, kuivaks tõmbub viimasest mahlast — otse kohutavalt.

Lüürika ohtrus on halb tunnusmärk. Juba kas või sel lihtsal põhjusel, et lüürikal ei ole betoonist selgroogu, ta on mollusk, silmapilgu pehme loom. Önnelik silmapilk, sa vaimustud, kirjutad mõned read ja oled lõpetanud. Lugeja elab su tulestikku üle, tuksub sinuga kaasa, joob su pisara. Suurt pingutust ei ole, ei poeedil ega lugejal, mis terve hoone üles ehitaks, doomkiriku teliskivist või minupärast raudbetoonist.

Võiakse vastata: kuidas nii, lüürika sisaldab ju endan ka ajavaimu, ta vastab põnevamaile küsimusile, ta võib lugeja tegevusele vaimustada! Tõestuseks pannakse ette saksa ekspressionistid — poliitilised luuletajad, Marie Underi „Verivalla“, H. Visnapuu „Talihari“ või minupärast G. Suitsi „Ohvrisuitski“.

Kuid palju on neid luuletusi, mis tõeliselt lugeja üles elektriseerivad oma monumentaalsusega? Suits loob tihedatoimelise luuletuse, sa pead seda tavalisse süntaksi üle kandma, deschiffreerima: — intellekti töö. Under ei ole abstraktseid mõisteid inimkonna julumusest ega vendusest ümber sulatanud elavaks tulisõnaks. Ning Visnapuu ideede ring just ajalauluden on kõige lahjem, luuletuste tundlikkus on ainult sentimentaalsen hilbun. Ainult Barbarus on enam vähem oma „mina“ ajaga kokku sulatanud, aga ta pateetilised sheetid on üksluised lõppude lõpuks.

Lüürika on ikka kas otsekoheste tundmuste luule või mõtte tihe ekstrakt. Harva õnnestub mõnel mõlemaid ühte sulatada. Ent kummalgi korral on luuletus ikka miniatüürkunst, mosaiikkunst silmapilgu kividest, mitte suurehitus telliskividest. Ta iseloomustab kõige silmapaistvamalt meie aja vaimuelu füsiognoomiat. See on järelmõtlemata, tühjaks pekstud ideedest, nõutu ja abitu. Puudub monumentaalne joon. Peab võidupidu väike nigritsev joonestik.

Paat lükat vette. Maha jäet igav maa. Hingatakse küll umbsen õhun, mis täis elektrit. Aga äikest ennast pole. Ega ideede plahvatusi.

Lüürika vormi kultiveerimisen leiab see monumentaalsusettuse vaim endalle kõige parema väljenduse. Nii mujal kui meil. Ent nõutuse vaim irvitab meile vastu ka mujalt: romaanist, novellist, följetoonist. Draamast kõnelemata: suure draama olemanolu tähendaks juba sünteesi, vaimu küpsust, mis elavana rahvale kättesaadavaks oleks tehtud. See puudub meil iseenesest mõistagi.

Et fragmentaarse aja lapsed monumentaalist romaani ei saa luua, on iseenesest selge. Näidatagu uusimast ajast üksainus eesti romaan, mis mitte novell poleks! Mis suuruselt soliid oleks ja mille sisu haaraks kogu ajajärgu endasse!

Novellid kannavad fantastilist, õuduse maski või autobiograafilisi jooni. Õudne aeg võib ju ka suurteoseid luua, millel ei tarvitse sugugi hirmuäratav sisu olla. Ja autorite erootika on ikkagi monotoonne, igapäevane: isegi seksuaalpatoloogiani ei küüni see! Väikekodanlised ained ja väikekodanline käsitusviis! Võetagu elavaks näituseks R. Rohti „Minevik“.

Ei saa veel mõte mahti sigineda, kui ta väikese jupikesena ilma sünnib. Sigineb följetoon, arvustus, „veerualune“, momendi elu saavutus. Ei tarvitse millessegi süveneda, vaja vaid pilguks laua taha istuda, oma vaim peeneks käidavaks rahaks vahetada!

Ja nii seisame imeliku nähtuse een. Iilm on end pahupidi pöörnud, ühiskond viskleb sünnitusvaluden, kisad täidavad tänavaid, aga meie kirjandus ei heida meelt: kirjatähed endised, isikud endised ja endine ka — ideetus, iseenesega leppimine. Seisame keset välja ega tunne, kuis inimesed heitlevad uue maailma pärast. Igaüks loeb oma tigukarbi ülilmaks. Patukahetsusi pole. On väikekodanlik rahulolu. Rahutusi ainult niipalju, kuipalju teist puudutatakse, haavatakse. Siis juba osatakse oma tigukarbist välja sirguda, siis juba virutatakse sõnadega-kärbistega teistele vastu lagipääd! Loetagu ainult meie följetoon, vastusi arvustuste pääle! Ideede pärast ei võidelda, lüüakse ainult isikute pärast. Individualism aga ei tähenda sugugi egoismi.

Revolutsioon on elu välispoolse palge maraskille kiskunud, uuenduspäevad on kapitaali monstrumille näkku lõõnud, aga siseimine inimene ei uuendu ühe päevaga. Vaimu kultuuri nimel peab ümberhindamine tulema iseenesen, nagu on ümberhindamine alganud ühiskondliken suhteten.

Ja enne muud just kirjanikkuden enesten. Kes peaks siis tundlikum olema, vastuvõtlikum väheimaile virvendustele mõtte ja tunde ilman? Kes muu peaks see olema, kes need virvendused kokku võtab, ühte sulatab? Kes muu peaks juba käenolevan ajan enesen tulevikku kandma? Kuigi ta paratamata vastollugi satuks olevikuga ja kogu ühiskonnaga.

Kirjanikul ja looval mõtlejal on tung oma ilmasuhtumist teistele suggereerida. Looja on käskija, sundija. Ta on valitsej. Ta sõnu ei kuulu igakord kohe. Aga mis on aastad või aastakümned? Tahten või tahtmata vajutab loov isik oma pitseri tuleviku pääle. Suurimad uuendajad on ikka rahva silmin veiderdajad, trummilööjad balagani een. Aga pärast tundub kõik nii kodusena, mugavana, iseenesest mõistetavana. Ketseril leitakse pea alati olevat õigus. Tunnustus tuleb muidugi pärastpoole.

Kui ei ole ideid, mõtteid, probleeme, kui miski suurem jõud ei küta loovaid ajusid, siis leiab, iseenesest mõista, kirjanik end varsti keset tühja välja, kus ta oma tühjade stiliformelitega müra võib teha. Paljudel meist on siis vaimlist bagaashi? Kui paljud täiendavad oma vaimu uute varadega? Ja elukogemused — paljuku siis needki kasvavad umbsen kodutänavan?

Et välja pääseda sest sopist, kuhu meie kirjandus mineman (kui ta juba praegu sääl pole), on tarvis tuulutust. Kõige päält põhjalikku tööd iseenese kallal. Kasutu sen suhten pole ka see, et viimasel ajal nii tihti naabri konnasilmade pääle astutakse, riidu satutakse, avalikku tülligi ajalehteden. „Boheemkond“ rebeneb mitmesse hargu, paljud jäävad kokkupõrgete järele iseenese ette, tuleb kahtlemata suurem või väiksem ümberhindamine.

See on aina kasulik. Kirjanikkude rühmitused ei ole kõike muud, mitte aga ideelised. Ideid ei olnud. Polnud ühiseid probleeme, vaateid. Kui nüüd võib märkida mingisugust laiali-mineku, oma-ette-jäämise järku, siis on loota, et kord igaüks jälle tagasi tuleb kokkupuute punkte otsima, rühmitusi looma, mil juba kindlam ilme.

Praegu elame vaheaega. On laineid, kaldaid veel mitte.

Johannes Semper.

„TEMPORA MUTANTUR!“

(Meie Soome kaastööliselt.)

Iseseisva Eesti vabariigi ainsa ülikooli professorite nimekirjas hiilgavad ka sarnased nimed, mis elavalt meele tuletavad seda tsaarlist ajajärku, endise Vene riigi piiriäärsete rahvuste jälgimist ja tagakiusamist, mis iseäranis terava ilme Stolõjini rahvuslise rõhumise ajajärgul omandas. Üks samastist on professor Berendtsi nimi.

Meie ei tea, kas mäletavad Eesti sotsialdemokraatilised ministrid ja Asutava Kogu liikmed, kes Peterburi ülikooli läbi teinud, „Soome õiguse lektori,“ kelle ettelugemistel üliõpilasi ei olnud, kuid kelle auditoorium koos seisis kodanlistest ametnikkudest, kes Soome teenistuseks endid ette valmistasid.

See lektor (professor!) polnud keegi muu, kui herra Berendts. Seesama Berendts, kes oma mälestuse poolest haledas vaiitsushäälkandjas „Rossijas“ pikkade artiklitega välja astus, kaitstes tsaarivalitsuse poliitikat piirirahvuste venestamise ja tagakiusamise alal.

Meil on hästi meeles, kui Venemaa mustasajalised organisatsioonid „Euroopa õpetlastele“ üleskutte avaldasid, mis oli vastukaaluks „Euroopa õpetlaste“ üleskuttele väike ja tol ajal veel sümboolse Soome autonoomsete õiguste kaitseks.

Organisatsioonid, kes protesteerisid väljamaa sümboolse vastu Venemaa piiriikiide aadressil, teenivad huvi, siin üleslugeada. Siin on selle musta kimbukese kokkusead: „Vene Ühenduse Nõukogu“, „Vene piiriäärse ühingu nõukogu“, „Vene rahvaliidu päänõukogu“, „Arkhangeli Gavriili liidu nõukogu“, „Ülevenemaaline rahvusklubi“, „Vene Ühenduse Kiievi osakond“, „Vene selts Varshavis“, „Kiievi Vene rahvuslaste klubi“, osa Novorossiiski, Kiievi ja Tartu ülikoolide professore, „Slaavi häätegeva ühingu nõukogu“ ja veel mõned vähemad schovinistlikud organisatsioonid.

Need inimeste vihkajad ja kõige „mitte-Vene“ vastu vaenulikud organisatsioonid avaldusid „Rossija“ veergudel, mille kaastöölise (aga võib olla ka toimetaja?) oli professor Berendts, „Vene seltskondlike arvamise ja Vene riigi eest.“

Prof. Berendts astus üles „seltskonnategelaste klubis“ (mustasajaline organisatsioon) väitega (vaata „Rossija“ nr 1290), milles ta näidata püüdis väljamaa õpetlaste teadaande põhjendamatust piiriikiide härdava hädaohu üle, aga ühtlasi kuulajaid uskuma panna, et Soome suurvürstiriik midagi muud polnud, kui „Venemaa hariilik provints“.

Üldiselt jutlustas prof. Berendts teooriat, et Venemaaga „inkorporeeritud“ (sõjariistus jõuga võidetud) rahvused — näituseks Eesti — on Venemaa õigusvõimetu ja tegu võimetu piirimaad.

Toodud näitustest on täitsa küllalt.

Jääb ainult selgitada, kas on see herra sama professor Berendts, kes praegu Tartu ülikooli finantseaduste kateedri nimekirjas seisab. Me kardame, et see on tema, kuna me Berendtsi „nimekaime“ ei mäleta, kuid selle eest on hästi meeles, et „mustasajaline „Berendts“ „Soome õiguse“ kõrval ka finans-õigust luges.

Kuid kui see on nii, kuidas siis selgitada selle „piirimaade autonoomia vihkaja“ ilmumist Eesti vabariigi üliõpilaste „õpetajana“?

Või ununevad ajad nii kiirelt ja muutuvad, et uuesti sooja saanud maod vabalt võivad ronida kurni rumaluseni naiivse ja uskuva rahva paljastud rinnal?

Kas ei tööta herra Berendts Tartu ülikoolis Eesti Vabariigi riiklise ja finans-õiguse õppimise kallal selleks, et kohasel juhtumisel suure eduga näidata, et mõlemad ülaltähendatud Eesti õigused on „ülevenelist“ tõugu“?

Meie soovitaksime Tartu ülikooli kolleegiumile lähemaid teateid muretseda prof. Berendtsi möödäläinud tegevuse üle ja kui tõesti selgub, et tema seesama Berendts on, kellest meil siinkohal kõnelesime, sellele „õpetatud poliitikusele“ ust näidata, mis juhib Eestist välja igasse „piirimaade professorile“ armsasse ilmakaare.

R. S.

Toimetuse järeilmärkus. Prof. Berendtsi memuaaride põhjal: Vene pääministrid, mis „Postimehe“ veeru all ilmusid, võib julgesti oletada, et endine soomeõigija lektor ja senaator Berendts ning praegune Tartu ülikooli finansõiguse prof. Berendts on üks ja sama isik ja asjata püüab see tumeda minevikuga herra oma memuaarides Plehve, Stolõjini ja teiste vaba mõtte ja rajarahvaste kägistajate musta mälestust puhtaks mõske, sest Plehve veriste kätte puhtaks küürimiseks on isegi lady Macbethi Araabia lõhnaõlid liig lahjad!

„Postimehe“ veeru all ilmutab varsti prof. Berendtsi vastne sulesünnitus: „Vene revolutsiooni põhjused...“ Tõesti, peab ütleva, et sel herral puudub igasugune taktitunne! On ju igal poliitilisel rinnalapselgi selge, et Vene revolutsiooni põhjused peituvad Plehvedes, Stolõjinites ja Berendtsites — ja poodu majas ei peaks mitte nõõrist räägitama!

ÕIENDUSEKS.

Toimetusest rippumata põhjustel on korrektuuris tähelepanemata jäänud mõningad trükivead, millest palume õiendada eriti järgmisi.

	TRÜKIVIGA	ÕIENDUS
Lhk. 1 rida 9	ülevalt: hoolitama	hoolimata
„ 6 „ 15	alt: ei puruta	ei põruta
„ 36 „ 9	„ aisama	ainsama
„ 41 „ 5	ülevalt: Klopstokk	Klopstock
„ 41 „ 6	„ Vagner	Wagner
„ 43 „ 5	alt: Sombard	Sombart
„ 48 „ 4	ülevalt: samastist	samastest
„ 48 „ 6	alt: kätte	käte.

Kirjutusviis: U n d e r v u d i — U n d e r w o o d i asemel autori oma.

HIND: 60 Mk.

1 märtsist hakkab ilmuma kirjanduslik ja poliitiline kuukiri:

„Murrang“.

Toimetus: **Gustav Suits, Peeter Ruubel, Bernhard Linde** ja **August Alle**.

Vastutav toimetaja: **Bernhard Linde**.

Väljaandja: Kirjastus **A./s. „Varrak“**.

Uus ajakiri seab oma ülesandeks kõigi meie murrangu aja kirjanduslike, kunstiliste kui ka teaduslike ja ühiskondlik-poliitiliste küsimuste käsitamise.

Ajakirja esimeste nr-ite jaoks on kaastööd saatnud: **Hendrik Adamson, Arthur Adson, August Alle, Johannes Barbarus, Albert Kivikas, Hans Kruus, Bernhard Linde, Milli Mallikas, (Hugo Raudsepp), Hugo Reimann, Peeter Ruubel, Karl Rumor, Johannes Semper, Gustav Suits, A. H. Tammsaare, Aleksander Tassa, Friedebert Tuglas, Marie Under** ja **Peet Vallak**.

Pääle ülalnimetatute on kaastööd lubanud mitmed kodu- ja väljamaa kirjanikud ning publitsistid.

Kuukirja „Murrang'ut“ ilmub 1921 aasta jooksul 10 nrt suures kaustas, iga nr. vähemalt 48 lk. Üksiku nr-i hind 60 marka, aastakäik 500 mk.

Talitus: Tartus, Rüütli tänav 24, Kirjastus **A./s. „Varraku“** jaoskond.

Kirjastus **A./s. „Varrak“**.

Vastutav toimetaja: **Bernhard Linde**.

Väljaandja: Kirjastus **A./s. „Varrak“**.